

НУМИЗМАТИЧАР

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

Бр. 35 • БЕОГРАД • 2017

НУМИЗМАТИЧАР

Број 35, БЕОГРАД 2017.

YU ISSN 0350-9397

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

НУМИЗМАТИЧАР

Број 35/2017.

Главни и одговорни уредник
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ

Редакција
Милоје ВАСИЋ (*уредник*),
Вујадин ИВАНИШЕВИЋ,
Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ,
Весна РАДИЋ,
Петер КОС,
Ернест ОБЕРЛЕНДЕР-ТАРНОВЕАНУ
Адам ЦРНОБРЊА (*секретар*)

БЕОГРАД 2017.

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

NUMIZMATIČAR

Volume 35/2017

Editor-in-Chief

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ

Editorial board

Miloje VASIĆ (*editor*),

Vujadin IVANIŠEVIĆ,

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ,

Vesna RADIĆ,

Peter KOS

Ernest OBERLÄNDER-TÂRNOVEANU

Adam CRNOBRNJA (*secretary*)

BELGRADE 2017

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

Превод

Станислав ГРГИЋ

Лектура (енглески)

Тамара РОДВЕЛ-ЈОВАНОВИЋ

Графички уредник

Бранислав Л. ВАЛКОВИЋ

Штампа

ПУБЛИКУМ, Београд

Тираж

300 примерака

Published by

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

Translation

Stanislav GRGIĆ

Language Editor (English)

Tamara RODWELL-JOVANOVIĆ

Graphic design by

Branislav L. VALKOVIĆ

Printed by

PUBLIKUM, Belgrade

Printing

300 copies

САДРЖАЈ / CONTENTS

Војана BORIĆ-BREŠKOVIĆ, Mirjana VOJVODA COINS OF THE MUNICIPIUM STOBI FROM THE NECROPOLISES OF VIMINACIUM – VIŠE GROBALJA AND PEĆINE	7
Бојана Борић-Брешковић, Мирјана ВОЈВОДА НОВАЦ МУНИЦИПИЈА СТОБИ СА ВИМИНАЦИЈУМСКИХ НЕКРОПОЛА ВИШЕ ГРОБАЉА И ПЕЋИНЕ	29
<hr/>	
Адам Н. ЦРНОБРЊА, Јелена ВАСИЋ ДЕРИМАНОВИЋ НОВИ НАЛАЗИ НОВЦА БИТИНИЈСКЕ КОВНИЦЕ НИКЕЈЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА БЕОГРАДА	33
Adam N. CRNOBRNJA, Jelena VASIĆ-DERIMANOVIĆ NEW FINDS OF COINS FROM THE NISAEA MINT IN BITHYNIA IN THE TERRITORY OF THE CITY OF BELGRADE	55
<hr/>	
Весна РАДИЋ, Вујадин ИВАНИШЕВИЋ РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ УТВРЂЕЊА ДИЈАНА - ЗАНЕС	63
Vesna RADIĆ, Vujađin IVANIŠEVIĆ EARLY BYZANTINE COINS FROM THE FORTRESS DIANA - ZANES	79
<hr/>	
Марија МАРИЋ-ЈЕРИНИЋ ОДЛИКОВАЊА ЈОВАНА АВАКУМОВИЋА У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ	85
Marija MARIĆ JERINIĆ THE DECORATIONS OF JOVAN AVAKUMOVIĆ IN THE NATIONAL MUSEUM	109
<hr/>	

Bojana BORIĆ-BREŠKOVIĆ
National Museum, Belgrade

Mirjana VOJVODA
Institute of Archaeology, Belgrade

COINS OF THE MUNICIPIUM STOBI FROM THE NECROPOLISES OF VIMINACIUM – VIŠE GROBALJA AND PEĆINE¹

Abstract: A total of 7,026 coins were discovered during the archaeological excavations of the Viminacium necropolises, Više Grobalja and Pećine. Of the total number of specimens that were available for processing (6,233) 1,100 belonged to provincial coinage. From the Stobi mint came 72 bronze coins, which include coins struck in the names of Titus and Domitian - joint issue striking under Vespasian (1), Trajan (1), Septimius Severus (13), Julia Domna (18), Caracalla (37) and Geta (2).

Key words: Roman Empire, Roman provincial coinage, Stobi, Viminacium

Several necropolises were used in the approximately five centuries of continuous life in the area of ancient Viminacium.² The two oldest necropolises, Više

¹ Bojana Borić-Brešković, E-mail: bojanabb@yubc.net
Mirjana Vojvoda, E-mail: mirjana.vojvoda@gmail.com

- 1 The study is the result of the projects: Circulation of Roman Provincial Coins in the Danubian and Balkan Provinces of Roman Empire (B. Borić-Brešković) – Ministry of Culture of the Republic of Serbia; Life in Antiquity: The Expansion of Cities and Urban Civilization in the Balkans and the City Neighbouring Areas from the Hellenistic to the Late Roman Period (B. Borić-Brešković) (No. 177005) and IRS – Viminacium, Roman city and military legionary camp – research of material and non-material culture of inhabitants, using modern technologies of remote detection, geophysics, GIS, digitalization and 3D visualization (M. Vojvoda) (No. 47018) - Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.
- 2 Due to the required construction of TPP Kostolac 2, from the end of the '70s until 1990, large-scale rescue archaeological excavations were conducted in the area comprising the southern necropolises of Viminacium. The necropolises were divided according to their position in relation to the legionary camp and civilian settlement, as follows: northern, southern, eastern and western. Nine necropolises were separated within the area of the southern necropolises, five of which belong to the Roman period and were used from the middle of the 1st century to the start of the 5th century (Зотовић 1986, 41, note 4; 54-55; Зотовић и Јордовић 1990, 2). Three necropolises were observed within the explored area on the archaeological site of Pećine: the

Grobalja and Pećine, were formed in the middle of the 1st century AD and were located to the south of the legionary camp and the civilian settlement. Cremation and inhumation burials went on simultaneously in the both necropolises. The cremation ritual was practised until the mid-3rd century, when inhumation became the sole form of burial. The change in the funerary ritual led to the abandonment of these two oldest cemetery areas.³

A total of 7,026 coins were discovered during the archaeological explorations of the necropolises, Više Grobalja and Pećine (3,161 - Više Grobalja, 3,865 - Pećine).⁴ Viewed on the whole, the coins were found in nearly the same percentages within the graves (cremations and inhumations) and in the spaces between the graves and on the sacrificial areas that were formed above individual graves or groups of graves (layers).⁵ Of the total number of specimens that were available for processing (6,233),⁶ 1,100 belonged to provincial coinage, which is 17.65%. The coins of 16 provinces and 36 mints were represented, mainly from Asia Minor and the Balkans. In observing the presence of coins of particular provinces, we saw that Bithynia was far ahead with 58.85%, where the highest percentage came from the Nicaea mint (52.82%) relative to the total number of provincial coinage that was present. Next followed Moesia Superior and the Viminacium mint with 19.17%, Macedonia with 13.59% and Thracia with 4.50%.

Coins from Macedonian mints were the third most frequently represented within the provincial coinage in the Više Grobalja and Pećine necropolises. Of the mentioned 13.59%, the biggest share (8.73%) came from the Stobi mint (72 pieces), followed by autonomous coinage (Koinon of Macedonia) with 3.76% (31 pieces), while the rest belonged to the least represented mints: Apollonia (1 piece), Amphipolis (1), Edessa (1) and Philippi (4).

Seven rulers or members of their families are represented on the 72 specimens of the Stobi mint that were discovered on the Više Grobalja and Pećine necropolises (Table 1). Of them, only two belong to the pre-Severian period: Titus and Domitian, joint issue striking in the time of Vespasian (Cat. 1),⁷ and Trajan (Cat. 2).⁸ The reverse presentation on both specimens is a tetrastyle temple on a podi-

oldest, from the same period as Više Grobalja; another from the same period, but with cremations and child inhumations, and the latest one – from the middle of the 3rd to the middle of the 5th century. The latest necropolis at Pećine intersects with earlier, abandoned necropolises with cremation and inhumation burials (Зотовић 1986, 52).

3 Зотовић 1986, 42-45; Зотовић и Јордовић 1990, 1-34; Korać i Golubović 2009, 12-13, notes 15-17.

4 A total of 6,233 pieces were available for processing (2736 - Više Grobalja, 3497 - Pećine). A certain number of pieces were lost or were destroyed during the conservation process, cf. Vojvoda and Mrđić 2015, 10, note 6; Vojvoda and Mrđić 2017.

5 A total of 50.55% of the coins were found in inhumation and cremation burials, while 49.45% were found in layers, cf. Vojvoda and Mrđić 2015, 11, Table 2; Vojvoda and Mrđić 2017, in print, Table 2.

6 Cf. *supra* note 4.

7 The legend on the obverse reads T CAESAR IMP DOMITIANVS CAESAR. The representation and legend MVNICIPI - STOBENSIVM on the reverse have an analogy in Vespasian's series of assarii with the temple, dated according to the emperor's title COS IIII CENS in 73 AD, the evidence of which is their connection on the reverse dies; about analogies, cf. Josifovski 2001, Cat. 1-6 (Vespasian) and Cat. 14-18 (Titus and Domitian).

8 Although the specimen is illegible, the reverse image, diameter and weight determine it as an assarion, which could be dated 99 or 100 AD based on an analogy with Trajan's series from Stobi that contain the sign of the emperor's II and III consulates in the obverse representation; about analogies, cf. Josifovski 2010, Cat. 46-76.

um with a cult statue in the middle, identified in the first example as Augustus or Vespasian (?),⁹ and as Zeus/Jupiter¹⁰ in the second. At the same time, the temple is the most dominant iconographic type of reverse presentation in the first two periods of minting in Stobi.¹¹ The perforated specimen which Vespasian minted for his sons, Titus and Domitian (Cat. 1), was discovered in the cremation grave (G1-111)¹² along with two bronze links, two beads made from glass paste, a perforated bone token and a flat perforated stone pendant, so this was probably part of a string.¹³ The specimen of Trajan was also discovered in a grave with a cremation (G1-20) together with a gold earring and an as of Hadrian.¹⁴

Emperor or family member	Cat. No.	Pieces	%
Titus and Domitian	1	1	1,38
Trajan	2	1	1,38
Septimius Severus	3-15	13	18,10
Julia Domna	16-33	18	25,00
Caracalla	34-70	37	51,38
Geta	71-72	2	2,76
Total		72	100

Table 1 - Representation of coins of the Stobi mint on the Više Grobalja and Pećine necropolises in Viminacium

Табела 1 – Заступљеност новца ковнице Стоби на виминацијумским некрополама Више гробаља и Пећине

9 A cult figure (Augustus or Vespasian) stands, facing forward, between the pillars. The right hand is extended, the left holds a sceptre or spear. On the pediment is the *patera umbilicata*, cf. Josifovski 2010, Cat. 13-24. The mention of the temple of Jupiter the Liberator, dedicated to the deified Augustus, on the inscription from the baptistery of the Episcopal Basilica, indicates the early establishment of the cult of the emperor in Stobi (Wiseman and Mano-Zisi 1972, 422, n. 68, pl. 89, fig.43; Papazoglou 1990, 214-217). Besides dedications to unnamed rulers (Papazoglou 1990, 213-221), an inscription was also registered, honouring Marcus Aurelius, discovered as spolia of the baptistery (Wiseman and Mano-Zisi 1973, 402-403; Mano-Zisi 1973, 201). The inscription, discovered in 1977 near the Episcopal Basilica, in which it is mentioned as the shrine of Isis (*Sacrum Isidis*), is dedicated to an unnamed deified emperor, probably Domitian, and to the Stobi municipium, providing the cult with an official character (Papazoglou 1990, 217-220; Bitrakova-Grozdanova 1999, 83, 85). The shrine of Isis was located and identified after more than four decades of exploration, thanks to the discovery of a temple with a hypogeus and then, of a large marble sculpture of the goddess alongside its external wall, and its construction was dated in the first half of the 2nd century, cf. Blaževska and Radnjanski 2015, 215-256.

10 Tetrastyle temple on a podium with two steps. A cult figure (Zeus/Jupiter) stands between the columns of the temple with an eagle, beside. A *patera umbilicata* is on the pediment, cf. Josifovski 2010, Cat. 46-76. Zeus/Jupiter as the supreme deity of the Greek and Roman pantheons, is equally represented as the Greek and Roman type, and his cult in the area of northern Macedonia was the most prominent around the rivers Axios and Erigon, and one of the main centres was in Stobi, cf. Борић-Брешковић 1992, 42-43 and note 37, 45; for the claim that Zeus' cult was among the most significant cults in northern Macedonia, after that of Artemis, cf. Düll 1977, 98-106.

11 Coins were minted in Stobi in four periods, under: 1. the Flavians, 2. Trajan, 3. Marcus Aurelius and 4. Septimius Severus and family (Борић-Брешковић 1992, 26).

12 During archaeological explorations of Viminacium, cremation burials were marked with G1 and inhumation burials with G, in the documents made on the site.

13 Vojvoda 2015, 64, Plate III/28; Vojvoda and Mrđić 2015, Cat. 2509.

14 Vojvoda and Mrđić 2017, Cat. 490.

The majority of specimens (70) found on the two necropolises in Viminacium belong to issues of Septimius Severus and his family, of which as many as 37 (51.38%) were made for Caracalla (Table 1). Among the specimens minted for Septimius Severus (13 pieces), four reverse types were registered (Table 2). The abduction of Persephone (Cat. 3)¹⁵ was found on one coin as the reverse motif, while the majority have on their reverse the motif of Victory stepping to the left or to the right (Cat. 4-12). Victory, as the expression of victorious Roman power, was the main motif in the last period of minting in Stobi on the coins of all members of the Severus family, with repetitions in several variants of the common types on imperial coins.¹⁶ A syncretistic image of Victory-Nemesis¹⁷ appears on one specimen (Cat. 13). The appearance of a number of syncretistic deities at the same time is characteristic of all provinces of the Roman Empire, as the expression of an aspiration to generalise or unify the functions of several deities in one character, gradually developing a monotheistic representation through the type "Pantheia". On the Stobi coinage, all the examples of syncretism are mostly connected with the basic representation of Victory with added attributes of the deities, almost all of whose cults were locally confirmed.¹⁸

Of the 13 discovered coins that were issued for Septimius Severus, five were unearthed in inhumation burials, one in a grave with a cremation, while the remainder were found in the layers on the necropolis. Only in two graves was one specimen of imperial coinage found alongside coins of the Stobi mint. In G1-1411 an as of Hadrian was found, in addition to a specimen with the reverse representation of Persephone's abduction (Cat. 3), while an as of Trajan¹⁹ was registered alongside coins of the Stobi mint with Victory on the reverse (Cat. 4) in G-1551.

15 For the motif of the abduction of Persephone on Stobi coins, cf. Борић-Брешковић, 1992, 44. The image of Hades in a quadriga, carrying Persephone away, was introduced in the typology of Stobi coins under Marcus Aurelius (Josifovski 2010, Cat. 182-183, 184), and it was then found in the Severan period on the coinage of Septimius Severus (Josifovski 2010, Cat. 194-195), Julia Domna (Josifovski 2010, Cat. 476-479) and especially Caracalla (Josifovski 2010, Cat. 1036-1044).

16 The representation of Victory appears in a pseudo-autonomous series of the Flavian period on the obverse of the coins from Stobi and it is the main motif of the Severan period, cf. Борић-Брешковић 1992, 45 with further literature; Josifovski 2001, 89-93.

17 The connection of Victory, whose victorious character was unequivocal, and Nemesis, who was particularly revered as the goddess of retribution, who oversaw the rules of the game and who granted or denied victory, and whose cult was manifoldly confirmed in Stobi, corresponds with the official Roman scheme of similar meaning and could be interpreted as part of the overall imperial propaganda. The evidence of the cult of Nemesis in Stobi is as follows: the sacellum of Nemesis located in the area of the theatre (Papazoglu 1951, 279-293; Папазоглу 1957, 236); that is also where a head of the goddess and inscriptions dedicated to her originate from (Düll 1977, Cat. 223, 222, 224), as well as an inscription where the goddess Ultrix Augusta is mentioned, which is essentially the Latin translation of the Greek Nemesis (Papazoglu 1951, 279-293; Papazoglou 1990, 213-214, 220-221 with the correction of the earlier dating, linking the inscription to Commodus or Septimius Severus, Caracalla?).

18 Борић-Брешковић 1992, 43-44, note 42, 45 (with further literature).

19 Vojvoda and Mrđić 2015, Cat. 596 (Hadrian), 495 (Trajan).

Emperor or family member	Reverse types ²⁰	No. of pieces
Titus and Domitian	3	1
Trajan	3	1
Septimius Severus	17 19 20 34 ?	1 7 3 1 1
Julia Domna	19 19 var. 20 25 34	12 1 3 1 1
Caracalla	14 15 19 20 21 22 34	1 1 18 9 3 2 3
Geta	19	2
Total	3 14 15 17 19 19 var. 20 21 22 25 34 ?	2 1 1 1 39 1 15 3 2 1 5 1

Table 2 - Representation of reverse types of rulers and family members

Табела 2 – Заступљеност реверсних типова према владарима и члановима породице

Among the discovered specimens of the Stobi mint, made for Julia Domna (18 pieces; Cat. 16-33),²¹ the majority have on the reverse the image of Victory stepping to the left or to the right (Cat. 16-31), among which one can distinguish a variant the type 19 (Cat. 28), where a crescent in the field to the left²² is added to

20 Reverse types determination according to Борић-Брешковић 1992, 25-46.

21 Specimens of Julia Domna could have been minted in the chronological span of 196 to 211 AD, since her issues from Stobi always had the same inscription IVLIA AVGVSTA until the reign of Caracalla, which appears for the first time on imperial coinage in 195/196 AD. The authors of *Roman Imperial Coinage* date the imperial issues with the legend IVLIA AVGVSTA in 196/211 AD, and Hill in 195/211. For the chronology of Domna's issues on imperial coins, cf. RIC IV/1, 63, 85, 89; Hill 1964, 11.

22 The crescent appears for the first time on the reverse in Stobi at the time of Marcus Aurelius in the typology with Zeus on the throne (Josifovski 2010, Cat. 144 - star and crescent moon between legs of throne) and Victory-Nemesis (Josifovski 2010, Cat. 169-179 - crescent moon in field r. or l., behind or in front of goddess's head), and then in the period of Severus on the types with Victory (Josifovski 2010, Cat. 228, 232-235 -

the usual motif of Victory advancing to the left. On one specimen (Cat. 32), there is the motif of Victory holding an oval shield resting on her knee.²³ The syncretistic motif of Victory-Nemesis also appears once among the specimens of Julia Domna from the Viminacium necropolises (Cat. 33).²⁴

Of the total number of discovered coins of the Stobi mint issued for Julia Domna, five originate from inhumation burials, five from graves with cremations and eight from layers on the necropolis. Our attention was drawn to a specimen (Cat. 25), which was part of a mini-hoard spanning the period from Marcus Aurelius to Gordian III, discovered in the grave of an inhumated child (G-863).²⁵ The largest portion of the mini-hoard were provincial issues: Nicaea (7 pieces), Nicomedia (10), Kalchedon (1) and Stobi (1), while only the dupondius of Marcus Aurelius belonged to imperial issues.²⁶

The mentioned variant of type 19 (Cat. 28), along with eight more coins, originates from the well grave G1-1089. They were not discovered together, but were individual specimens discovered in the zone from the surface of the observed burial to a depth of 3.60m.²⁷ Since the remains of the deceased were not reached because that would have put the explorers' lives in jeopardy, the depth at which the urn and the grave goods were deposited in the grave during burial remains unknown. All the coins and other finds were discovered at different depths and are part of the layers which were formed during subsequent funeral rituals.²⁸ A specimen of Julia Domna from the Stobi mint originated at a depth of 1.90 m from the surface of the burial.²⁹

Septimius Severus; Cat. 377-378 – Julia Domna; Cat. 542 – Geta; Cat. 657-662, 802-803 – Caracalla) and Victory-Nemesis (Josifovski 2010, Cat. 255-256 – Septimius Severus; Cat. 965-970, 974, 991 – Caracalla).

- 23 Victory standing right, stepping on a globe (not always visible), writing on an oval shield resting on her knee; where legible, the inscription on the shield reads MV/NI/CIP S/TOBE/NSI, cf. Борић-Брешковић, 1992, 34-35; Josifovski 2001, 93; Josifovski 2010, Cat. 451-459, 872-886. The presentation is a literal imitation of a well-known type in Roman imperial coinage, cf. Борић-Брешковић 1992, 43, note 41.
- 24 For the frequency of Victory-Nemesis in the Stobi coinage, cf. Борић-Брешковић 1992, 36-39 with further literature; Josifovski 2001, 99 and *supra* notes 16-17.
- 25 This refers to a child's grave with a brick construction and a ridged lid with two slopes. Of the entire skeleton, only the dome of the skull remained on the head-rest made of brick in the eastern part of the construction. The goods, including 11 coins, were found to the left of the deceased (along the southern wall of the construction). Due to the vagueness of the grave description in the fieldwork diary, it is not possible to determine with certainty where this mini-hoard was located in relation to the deceased, except that all the grave goods were found in approximately the same place, cf. field exploration log of the Pećine site, 1112.
- 26 The oldest specimen in this mini-deposit is a dupondius of Marcus Aurelius, which was not possible to identify according to reference catalogues, but certainly belongs to his issues as Augustus (161-180). The next oldest is a bronze coin of Julia Domna from the Stobi mint, dated in the period 196-211 AD. Issues of Caracalla Augustus are represented with one specimen of provincial coinage from Nicaea. One piece minted for Geta as Caesar (198-209) belongs to the Bithynian mint of Kalchedon. After them are four coins issued during the reign of Severus Alexander, one of which was minted for Julia Mamaea. Three belong to issues of the Bithynian mint of Nicaea and one to the Nicomedia mint, also in Bithynia. This mini-collective find ended with the specimens of Gordian III of the Nicaea mint, cf. Vojvoda and Mrđić 2017, Cat. 1728-1738.
- 27 During the excavation of this well grave, the works were halted at the depth of 6 m because of the danger of the walls collapsing.
- 28 Of the initial number, four coins were lost, which was discovered during the inventory of the entire numismatic material of the National Museum in Požarevac in 2005.
- 29 Golubović 2008, 36-37; Vojvoda and Mrđić 2017.

Of other grave finds of coins of Julia Domna from the Stobi mint, other monetary finds were discovered only in two other graves with cremations. In G1-752, besides the specimen of Julia Domna (Cat. 24), one coin of Severus Alexander from the Bithynian mint of Nicaea was registered and one as of Vespasian.³⁰ In G1-843, besides the coins of the Stobi mint (Cat. 29), one more as of Hadrian was discovered.³¹

One coin belonging to Julia Domna discovered in a layer in the necropolis (Cat. 21) has one large circular perforation, made below the 12 o'clock position, closer to the centre.³²

As already mentioned, the biggest number of coins of the Stobi mint that were discovered in the Viminacium necropolises belong to the issues of Caracalla from the period of his augustate (37).³³ Seven different reverse types were registered within his issues (Table 2). Reverse types 14 and 15, bearing the image of Zeus Nicephoros (Cat. 34, 35), standing or sitting are represented with one specimen each. Zeus/Jupiter as the supreme god of the Greek and Roman pantheons was often depicted on the coinage of the imperial period, on both imperial and provincial coins. One of the main centres of the cult of Zeus in northern Macedonia was in Stobi.³⁴ The most frequent are specimens with the reverse type of Victory, advancing to the left or right (27 pieces, Cat. 36-62), while the motifs of Victory, standing or standing on a globe, are much less frequent (5 pieces, Cat. 63-67). Finally, the syncretistic reverse motif of Victory-Nemesis was registered three times among Caracalla's issues (Cat. 68-70).

Almost half of the total of Caracalla's coins were found in graves (17 pieces) and half in the layers (20 pieces). Of the grave finds, 12 specimens originate from inhumation burials and five from graves with cremations. Only in three instances were imperial issues found together with those of the Stobi mint, while in all others the coins of the Stobi mint were the only coin finds in the graves. Thus, a sestertius of Severus Alexander appeared together with coins of the Stobi mint in G1-551 (Cat. 44), in G-1375 (Cat. 55) a posthumous dupondius of Faustina the Elder and in G-1892 (Cat. 66) an as of Antoninus Pius.³⁵

Issues of the Stobi mint produced for Geta were represented on the Viminacium necropolises Više Grobalja and Pećine with only two specimens (Cat. 71, 72). Both have the same reverse type of Victory, advancing to the left and obverse legends bearing an abbreviation for Geta's title Augustus.³⁶ One of them was discov-

30 Vojvoda and Mrđić 2015, Cat. 2325 (Severus Alexander), Cat. 192 (Vespasian).

31 Vojvoda and Mrđić 2017, Cat. 404.

32 Vojvoda and Mrđić 2017, Cat. 3154; Vojvoda 2018 in preparation.

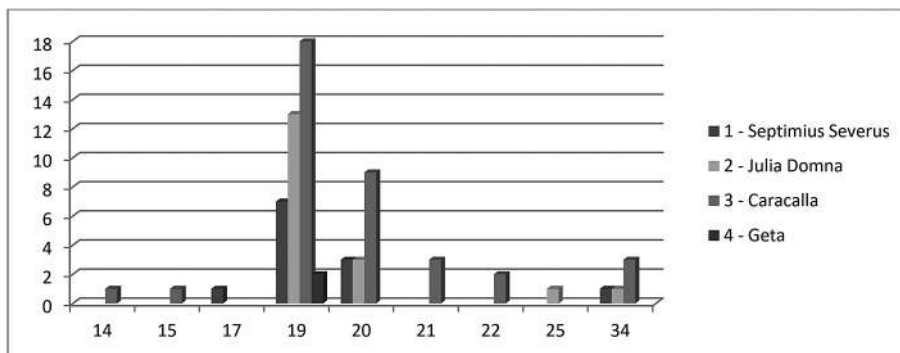
33 Caracalla's Caesar issues in Stobi are not present because he was always depicted with a laurel wreath on his head. Based on this, this coinage could have started during 198 at the earliest, when he received the title of Augustus. His fictitious *dies imperii* is dated in January 28th, and the real one in April 8/9th, 198, cf. Kienast [2009?], 162.

34 Борић-Брешковић 1992, 42-43, note 37 and *supra* note 10.

35 Vojvoda and Mrđić 2015, Cat. 1167 (Faustina), Cat. 989 (Antoninus Pius); Vojvoda and Mrđić 2017, Cat. 1187 (Severus Alexander).

36 Geta became joint emperor with his father, Septimius Severus, and his elder brother, Caracalla, in 209, having been Caesar since 198, cf. Kienast [2009?], 166.

ered in a cremation burial (G1-1511) and was the sole coin find in the grave. The other was found in the layers of the necropolis.

Graph 1 – Representation of reverse types of the Stobi mint (Cat. 14-34) in the Severan period in the Viminacium necropolises of Više Grobalja and Pećine

Графикон 1 – Заступљеност реверсних типова ковнице Стоби (14-34) у северијанском периоду на виминацијумским некрополама Више гробалја и Пећине

Stobi was one of the oldest and most important cities of the Roman province of Macedonia. The mint in this centre issued bronze coins in the period from Vespasian to Caracalla.³⁷ Chance and collective finds and, especially, finds of Stobi coins from the Viminacium necropolises are proof of the fact that their circulation was significant within the domicile area around the Vardar River and in the Danubian region, with the highest concentration in the area around Viminacium. Two hoards originate from the territory of Moesia Superior, which contain a significant number of coins from Stobi. One is from Ratiaria (Archar) in Bulgaria in which, alongside other imperial and provincial issues, the mints of Stobi and Nicaea were represented with 29 pieces each,³⁸ while the other is from Vladičin Han in Serbia, which consists only of coins from this mint (17).³⁹ In two hoards from the territory of Moesia Superior, there was one specimen of the Stobi mint in each: the large hoard from Kosmaj⁴⁰ and the mini-hoard from G-863⁴¹ from the Viminacium necropolis of Pećine. Other hoards which contained specimens of this mint originate from the Roman province of Macedonia.⁴² Proof of the fact

37 Borić-Brešković, 2011, 415, note 3.

38 Archar (Ratiaria), Vidin, Bulgaria, 1953 (382+): Roman imperial denarii 281 (Galba – Severus Alexander); bronze coins: Rome imperial (5); Stobi (29: Caracalla - 27, Julia Domna - 2); Nicaea (29); Mylasa (41); Flaviopolis (1); Nicomedia (5); Juliopolis (1); Alabanda (1); Corinth (1); Pautalia (7); Marcianopolis (4); Philippopolis (2); Trajanopolis (1); undetermined (14); tpq. period of Severus Alexander, cf. Герасимов 1955, 605-606; Gerov 1977, 153, no. 63; Borić-Brešković 2011, 420, note 25.

39 Borić-Brešković 2011, 415-439.

40 Kosmaj, Stojnik, Sopot, Serbia, 1958 (20.065+): Rome imperial coins of the 3rd and, mostly, the 4th century; Stobi (1 – Julia Domna); tpq. Valentinian I and Valens. The hoard has not been published (Бенцаревић 2005, Cat. 9; Borić-Brešković 2011, 420, note 24).

41 About the contents of the hoard, cf. *supra* note 26.

42 Borić-Brešković 2011, 420, notes 26-32. About individual finds of the Stobi mint in the territory of the Roman province of Macedonia, (58 pieces), cf. Josifovski 2001, 129-130, Borić-Brešković 2011, 424-425, notes 52-53.

that the coins from the Stobi mint had a much broader area of circulation are numerous chance finds in the territory of present-day Serbia⁴³ and, especially, finds from the Viminacium necropolises (72) and their immediate and broader vicinity.⁴⁴ Fewer such specimens were discovered outside the territories of Macedonia and Moesia Superior. They appear sporadically in Moesia Inferior and Thracia, in Dalmatia (1), Noricum (1) and Italy (1), while they are somewhat more frequent in both Pannonias (26) and in Dacia (12).⁴⁵

We find the reasons for the circulation of Stobi coins in the direction of the Danube River in the fact that, until the opening of the Viminacium mint in 239 AD, there was no mint in Moesia Superior to cover the requirements of the small turnover.⁴⁶ The large sample of issues of provincial coinage from the Viminacium necropolises provided an excellent insight into the monetary circulation during the first half of the 3rd century in this part of the Danubian region and Moesia Superior.⁴⁷ Certain earlier opinions offered regarding the connection and conditions of the circulation of coins of Stobi, Nicaea and Viminacium, were confirmed on the basis of these analyses.

The analyses of numismatic finds from the Viminacium necropolises of Više Grobalja and Pećine, ending with the reign of Commodus, show that bronze provincial coins of the Asia Minor, Thracian and Moesia Inferior mints were present in a lesser measure, whereas, compared with the said coinage, the coins from the Macedonian mints are somewhat more frequent. The situation changed during the Severan period, when a far lower presence of imperial bronze issues was registered, coupled with a twofold increase in the presence of provincial coins in comparison with the previous period, and the highest number of specimens originated from the Stobi mint. After the closing of this mint during the reign of Caracalla, there was a massive inflow of coins from the Bithynian mint of Nicaea,

43 For an overall review of discovery locations of the Stobi mint coins from the territory of Serbia, cf. Borić-Brešković, 2011, 428 (Table 1); Борић Брешковић 2015, 29-30 (Table 2); these reviews with known discovery locations encompass the finds that are votive in character from the archaeological site 'Roman Spring' - *Fons Romanum* in Vrnjačka Banja, Stobi 7 pieces: Marcus Aurelius (1), Septimius Severus (1), Caracalla (2), Julia Domna (3) (Црнобрња, 1987, 71 Cat. 11; Orešac near Seona = *Aureus Mons* (1); Belgrade, vicinity (6) (only one specimen has been published, cf. Josifovski, 2001, 129, Cat. 439); Belgrade, Surčin (1); Belgrade, Brestovik (1); Belgrade, Ušće (1); around 30 coins of the Stobi mint, originating from the archaeological site of Ušće near Obrenovac, have also been procured for the Museum of the City of Belgrade, unpublished (Borić-Brešković 2011, 422, note 37); Novi Sad, Petrovaradin (2), Sremska Mitrovica (1); Staro Selo near Velika Plana (1); Velika Kruševica in the vicinity of Kruševac (3), Rutevac near Aleksinac (1); vicinity of Svrlijig: »Crkvice«, Niševac (1); »Svrlijig Grad«, Varoš (1) (Borić-Brešković 2011, 422, notes 39-42); Caričin Grad, Lebane = *Justiniana Prima* (1) (Popović 1980, 121-128); three finds from southern Serbia; the chance find from Crvenka in western Bačka (1) is the farthest point where coins of Stobi have been registered in the territory of Serbia (Borić-Brešković 2011, 422, note 44; Борић Брешковић 2015, 29-30 (Table 2)).

44 The following archaeological sites where Stobi coins were found have been registered in the broader vicinity of Viminacium: Kostolac (36); Požarevac, vicinity (3); Bradarac, site »Uvljenik« (1); Dubravica/*Margum* (2). The following finds, apart from the 72 pieces from the necropolises of Više Grobalja and Pećine, have been registered in the territory of ancient Viminacium itself: the archaeological site of Svetinje (3) (Ivanišević 1988, 59-63); Čair (6). About this, cf. Borić-Brešković 2011, 421, notes 34-35, 428, Table 1; Борић Брешковић 2015, 29, Table 2.

45 Borić-Brešković 2011, 425-426, notes 54-61.

46 Borić-Brešković 2011, 423, note 33.

47 A particularly important fact is that these monetary finds originate from closed archaeological ensembles from explorations, so they represent a historic source of the first order.

which culminated during the period of Severus Alexander. A similar situation continued during the first year of the reign of Gordian III, but the opening of the mint in Viminacium and the start of circulation of its coins immediately resulted in a reduction of the inflow of coins of Gordian III from the Nicaea mint. The analysis of the Viminacium monetary finds showed that, in the period from Philip I to Valerian I and Galienus, almost all the provincial issues belong to the Viminacium mint and only three specimens of the Nicaea mint were registered. It is interesting that, in the period of the biggest inflow of coins from Nicaea during the reign of Severus Alexander, notable issues of autonomous coins (Koinon of Macedonia) were minted once again in Macedonia, which obviously had no significant share in circulation in the territory of Moesia Superior in this period.⁴⁸

48 Црнобрња 1981, 5-6; Војвода и Петровић, 2011, 288-289; Војвода и Јесретић, 2012, 121-122; Војвода 2013, 156-157; Vojvoda and Mrđić 2015, 14-16, notes 10-13; Војвода и Бранковић 2016, 108-109; Vojvoda 2017, 135; Vojvoda and Mrđić 2017.

КАТАЛОГ / CATALOGUE

Каталог је уређен хронолошки прем владарима или члановима владарских породица/The catalogue is arranged chronologically according to the Roman emperors or members of their families.

Каталог садржи следеће податке/Catalogue contains the following data elements:

колона/column 1 – број каталога/catalogue number

колона/column 2 – аверсна легенда и опис/obverse legend and description

колона/column 3 – реверсна легенда и опис/reverse legend and description

колона/column 4 – тежина/weight (gr); пречник/size (mm); оса/axis (sides of the World)

колона/column 5 – место налаза/position of find; cf. Скраћенице/Abbreviations

колона/column 6 – референца/reference

колона/column 7 – датовање/date

колона/column 8 – VG – некропола Више Гробаља, P – некропола Пећине; инвентарни број (C – број) и напомена: поломљен, пробушен, NP (неконзервиран) и сл./VG – Više grobalja necropolis, P – Pećine necropolis; inventory number (C – number) and notes: broken, perforated, NP (not preserved), etc.

Референца / Reference:

Borić-Brešković 1992 – Б. Борић-Брешковић, Реверсне представе на новцу муниципијума Стоби (Summary: Reverse Types in the Coinage of the Municipium Stobi), *Нумизматичар* 15, 25-46, Т. I-VI.

Скраћенице / Abbreviations:

l. – лево/left

r. – десно/right

stg. – стоји/standing

std. – седи/seating

adv. – корача/advancing

hld. – држи/holding

laur. – ловоров венац/laureate

rad. – радијална круна/radiate

cuir. – оклоп/cuirassed

dr. – драпирана/draped

G – гробови са инхуминарим покојницима/inhumations

G1 – гробови са кремираним покојницима /cremations

Trench – ознака сонде за примерке пронађене у слоју, изван гробних целина / mark of trench for specimens which have been found in a layer, outside the graves

**TITUS AND DOMITIAN
AE**

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić-Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
1	[...]AR IMP DOMITIAN[...] Laur. bust of Titus r. and head of Domitian l., facing one another.	[...]PI – STOBENSIVM Tetrastyle temple with cult statue.	4,63 23,40 S	G1 – 1111	Type 3	73	VG - 7831 perforated

**TRAJAN
AE**

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić-Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
2	Illegible. Head laur. r.	MVNIC-IPI [...] Tetrastyle temple with cult statue.	6,77 23,23 S	G1 – 20	Type 3	99-100	P - 6362 NP

**SEPTIMIUS SEVERUS
AE**

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić-Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
3	[...] – SEVER[...] Head laur. r.	[...] – STO Hades and Persephone in quadriga r., Hades hld. sceptre.	11,59 27,10 S	G1 – 1411	Type 17	193-211	VG - 9577
4	[...] – SEVE[...] Bust dr. cuir. r., head laur.	MVNICI – STOBE Victory adv. l., hld. wreath and palm.	15,68 29,10 N	G – 1551	Type 19	193-211	VG - 9165
5	[SEV]ERVS – [...] Similar.	[...] – MVN[...] Similar.	12,29 25,23 N	From deposited soil.	Type 19	193-211	P - 12116 NP

6	[...] L SEP – [...] Similar.	[...] – STOBEN Similar.	12,19 29,29 N	Trench 289	Type 19	193- 211	P - 4614 NP
7	Illegible. Bust r., head laur.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	11,45 28,75 S	Trench 159	Type 19	193- 211	P - 4591
8	[...] L SEP – SEVE[...] Bust dr. cuir. r., head laur.	[M]VNIC – STOBEN Similar.	10,87 27,87 N	Trench 324	Type 19	193- 211	P - 6709
9	Illegible. Bust dr. cuir. r., head laur.	MVN[...] Similar.	9,07 26,30 S	Destroyed G	Type 19	193- 211	VG - 2852
10	Illegible. Bust dr. cuir. r., head laur.	[...]-STOB[...] Similar.	6,28 28,20 N	G – 2060	Type 19	193- 211	VG - 11589
11	Illegible. Bust r., head laur.	[...]-CI STOBE[...] Victory adv. r., hld. wreath and palm.	12,77 27,24 N	Trench 289	Type 20	193- 211	P - 4611 NP
12	Illegible. Bust dr. cuir. l., head laur.	Illegible. Victory adv. r., hld. wreath and palm.	9,89 23,70 S	G – 4254	Type 20	193- 211	P - 11356 NP
13	[I]M C S P – [...] Similar.	[STOB]ENS – MVNICIP Similar.	7,57 26,90 N	Trench 191	Type 20	193- 211	P - 2726
14	[...]SEP – SEVERVS Bust dr. cuir. r., head laur.	MVNICIP – STOBEN Victory-Nemesis adv. l., hld. wreath and palm, in front of her a wheel.	10,89 27,20 N	Trench 1	Type 34	193- 211	VG - 398
15	Illegible. Bust dr. cuir. r., head laur.	STOBE[...] Worn.	3,20 25,00 /	G – 2266	?	193- 211	P - 6100 NP

JULIA DOMNA
AE

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić- Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
16	IVLIA – [AVGVSTA] Bust dr. r.	MVNIC[...] – STOBEN Victory adv. l., hld. wreath and palm.	10,68 27,56 S	Sector II, sq. 4	Type 19	196- 211	P - 2061
17	AVGVSTA – IVLIA Similar.	MVNI[...] Similar.	10,45 26,96	G1 – 1071	Type 19	196- 211	P - 11705 broken NP
18	Illegible. Bust dr. r.	MVNI[...] Similar.	10,07 25,76 S	G – 2241	Type 19	196- 211	P - 6099 NP
19	[IVLI]A - AVGVSTA Similar.	MVNIC[...] Similar.	9,64 28,75 N	Trench 291	Type 19	196- 211	P - 4346 NP
20	[...]-[...]STA Similar.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	9,37 24,70 S	Destroyed G1, above G1 – 441	Type 19	196- 211	VG - 3356
21	IVLIA – AVGVSTA Similar.	MVNICIP – STOBENS Similar.	8,41 25,48 N	Trench 290	Type 19	196- 211	P - 5667 perforated NP
22	Illegible. Bust dr. r.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	8,40 25,70 S	G – 3804	Type 19	196- 211	P - 10993 NP
23	IVLIA – AVGVSTA Similar.	MVN[...] - [...] Similar.	7,90 25,10 N	Trench 9	Type 19	196- 211	VG - 942
24	IVLIA – AVGVSTA Similar.	MVNIC –S[T] OBEN Similar.	7,29 24,60 S	G1 – 752	Type 19	196- 211	VG - 5742
25	IVLIA – [AVGV]TA Similar.	MVNICIP STO-BENS Similar.	5,96 23,71 SE	G - 863	Type 19	196- 211	P - 3087/9
26	IVLIA – AVGVSTA Similar.	MVNICI-STOB Similar.	5,87 23,50 S	Trench 139	Type 19	196- 211	VG - 7356
27	Illegible. Similar.	MVNICI[...] Similar.	5,13 23,99 NE	G – 2349	Type 19 (?)	196- 211	P - 6573 broken NP

28	IVLIA• A-VGVSTA Bust dr. r.	STOBE-N – MVNICIPI Victory adv. l., hld. wreath and palm; in field l., crescent.	5,53 22,38 S	G1 – 1089	Type 19 var. (in field l. crescent)	196- 211	P - 12013
29	[IVLIA] – AVGVSTA Bust dr. r.	[...] – STOBENSI Similar.	6,42 24,05 S	G1 – 843	Type 20	196- 211	P - 9290 NP
30	Illegible. Similar.	MVNICIP-S- TOBENS Similar.	4,33 22,50 S	Trench 56	Type 20	196- 211	VG - 2004
31	IVLIA – [AVGVSTA] Similar.	MV[...] Similar.	4,16 21,39 N	Trench 79	Type 20	196- 211	P - 773
32	GVSTA – IVLIA AV Bust dr. r.	STOBE[...] Victory stg. r., inscribing shield resting on her knee.	4,43 23,09 N	G – 2714	Type 25	196- 211	P - 7733
33	IVLIA – AVGVSTA Bust dr. r.	MVNICIP-[ST] OBENSI Victory- Nemesis adv. l., hld. wreath and palm, in front of her a wheel.	7,25 26,40 S	Trench 2	Type 34	196- 211	VG - 210

CARACALLA
with title of Augustus
AE

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić- Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
34	IM C M AVREL – ANTONI Head laur. r.	MVNI – ST- OBENIVM (sic!) Zeus naked to waist, std. l., hld. Victory and sceptre.	5,52 23,70 N	Trench 144	Type 14	198- 217	VG - 7842

35	M AVRE – ANTONI Head laur. r.	MVNICIP ST- OBENVM (sic!) (VM in lig.). Zeus naked to waist, stg. front, head l., hld. eagle and thunderbolt.	5,04 23,70 N	Trench 146	Type 15	198- 217	VG - 7954
36	[...]AV[...] – ANT[...] Bust dr. cuir. r., head laur.	MVNICIP – [...] Victory adv. l., hld. wreath and palm.	16,04 28,69 S	G – 2952	Type 19	198- 217	P - 8501 NP
37	ANT[...]–[...]VS AVG Similar.	MVNICIP – [...]JEN Similar.	13,50 26,50 S	Trench 2	Type 19	198- 217	VG - 224
38	ANTONI[...] Similar.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	12,98 26,61 S	Trench 290	Type 19	198- 217	P - 4765 NP
39	[.]M C M AV – [...] Bust dr. cuir. r., Similar.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	12,30 26,68 S	Sector II	Type 19	198- 217	P - 2088
40	[...]-AVREL Bust r., head laur.	MVNICIP – [...]JEN Similar.	12,08 24,60 N	G1 – 1671	Type 19	198- 217	VG - 11454
41	ANTONINV – [...] Bust dr. cuir. l., head laur.	[...] – STOBE Similar.	10,59 27,52 S	G – 2440	Type 19	198- 217	P - 6815 NP
42	Illegible. Similar.	STOBEN – [...]	10,55 25,04 S	G – 5013	Type 19	198- 217	P - 12195 NP
43	Illegible. Bust dr. r., head laur.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	10,02 25,00 S	Trench 358	Type 19	198- 217	P - 10352
44	[...] – ANT[...] Similar.	[M]VN[...] Similar.	8,87 27,10 S	G1 – 551	Type 19	198- 217	P - 6070 NP
45	Illegible. Bust r., head laur.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	8,80 24,90 N	Trench 146	Type 19	198- 217	VG - 7885

46	Illegible. Bust r., head laur.	Illegible. Victory adv. l., hld. wreath and palm.	7,83 25,91 S	Sector II	Type 19	198- 217	P - 2021
47	Illegible. Bust r., head laur.	[...]-STOBEN Similar.	6,59 22,70 N	G - 1003	Type 19	198- 217	VG - 6176
48	M AVRE ANTONINVS [...] Head laur. r.	STOBE - MVNICI Similar.	6,13 23,17 SW	Trench 159	Type 19	198- 217	P - 4542
49	Illegible. Head laur. r.	[...] STOB- ENSIVM Similar.	5,81 23,48 N	G - 4862	Type 19	198- 217	P - 11863 NP
50	[...] - ANTONI[...] Similar.	MVNIC - STOBEN Similar.	5,39 23,75 N	Trench 360	Type 19	198- 217	P - 10471 NP
51	IM C M AVR - [...] Similar.	MVNI - STOBE Similar.	5,16 22,00 N	Trench 61	Type 19	198- 217	1759
52	[...]NV[...] Bust r., head rad.	[...]O[...] Similar.	4,27 23,40 S	Trench 1 from deposed soil.	Type 19	198- 217	VG - 229 Broken.
53	Illegible. Head laur. r.	MV[...] Victory adv. l., hld. wreath and palm.	3,33 21,96 S	Trench 356	Type 19	198- 217	P - 10083
54	IM C M AVR[...] Bust dr. cuir. r., head laur.	[...] - MVNIC Victory adv. r., hld. wreath and palm.	9,00 27,01 S	G1 - 1101	Type 20	198- 217	P - 12123
55	M AVRELI A[N]- TONINVS Head laur. r.	MVNICIP - STOBENSI Victory adv. r., hld. wreath and palm.	5,93 23,00 N	G1 - 375	Type 20	198- 217	VG - 3207
56	M AVREL - ANTON Similar.	MVNI - STOBE Similar.	4,97 23,10 S	Trench 153	Type 20	198- 217	VG - 8415
57	Illegible Similar.	[...] - STOBEN Similar	4,86 23,90 N	G - 5362	Type 20	198- 217	P - 12690 NP

58	[...] AVRE[L] – AN[...] Similar.	[MV]NIC[...] – S-TOBENS Similar.	4,81 23,01 S	G1 – 1000	Type 20	198- 217	P - 10846
59	NVS [...] – ANTONI from l. to r. Head laur. r.	MVN[...] – STOBEN Similar.	4,76 22,67 S	G – 914	Type 20	198- 217	P - 3076
60	M AVREL – ANTONIN-VS Similar.	MVNICIP-S-TOBENS-I Similar.	4,70 22,30 N	Trench 54	Type 20	198- 217	VG - 1640
61	Illegible. Bust dr. cuir. r., head laur.	Illegible. Victory adv. r., hld. wreath and palm.	4,44 21,66 S	Trench 355	Type 20	198- 217	P - 9791 NP
62	Illegible. Head laur. r.	Illegible. Victory adv. r., hld. wreath and palm.	4,22 24,20 S	G – 2072	Type 20	198- 217	VG - 11766
63	Illegible. Head laur. r.	MVNIC[...] Victory stg. front, head l., hld. wreath and palm.	8,96 24,81 S	G – 494	Type 21	198- 217	P - 1994
64	M AVREL – [...] Head laur. r.	MVNIC – STOB Similar.	4,89 25,30 S	Trench 6	Type 21	198- 217	VG - 752
65	M AVREL ANT-O[...] Bust dr. r., head laur.	OBE[...]NIC ST Similar.	6,18 22,90 S	G – 772	Type 21	198- 217	P - 2569
66	[...]-AN[...] Bust dr. cuir. r., head laur.	MVNICIP – STOBENSI Victory stg. on globe l., hld. wreath and palm.	9,33 27,30 S	Above G –1892	Type 22	198- 217	VG - 10483
67	M-AVREL AN-TONINVS AV Head laur. r.	MVNIC – STOBE Similar.	6,72 23,70 S	G – 426	Type 22	198- 217	VG - 3289
68	[...]-ANTONINVS Bust dr. cuir. r., head laur.	MVNI-C – STO Victory-Nemesis adv. l. , hld. wreath and palm, in front of her a wheel.	6,84 23,80 N	Trench 96	Type 34	198- 217	VG - 4687

69	M AVR ANTONINVS -AV Similar.	MVNICI S-TO- BEN Similar.	6,78 25,90 S	Trench 83	Type 34	198- 217	VG - 4231
70	M . AVR . ANTONINVS -AG . Head laur. r.	MVNICIP - STOBEN Similar.	7,39 25,20 S	Trench 47	Type 34	198- 217	VG - 1540

GETA
with title of Augustus
AE

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Position of find	Ref. Borić- Brešković 1992	Date	Vim. Coll.
71	[...] GETA - [...] Bust dr. r., head laur.	[...]-[...]ENSIV Victory adv. l., hld. wreath and palm.	9,77 27,30 S	G1 - 1511	Type 19	209- 211	VG - 10278
72	[...] - GETA PIV AVG Bust dr., cuir, r., head laur.	STOBEN - [...] Similar.	8,74 24,54 S	Trench 159	Type 19	209- 211	P - 1877

BIBLIOGRAPHY

Бенцаревић 2005

Т. Бенцаревић, Оставе бронзаног новца са територије Србије, *Зборник Народној музеја* 18-1, 553-580.

Bitrakova Grozdanova 1999

V. Bitrakova Grozdanova, *Religion et art dans l'antiquité en Macédoine*, Monumenta Macedoniae 4, Skopje 1999.

Blaževska and Radnjanski 2015

S. Blaževska and J. Radnjanski, The Temple of Isis at Stobi, in: *Romanising Oriental Gods?*, Proceedings of the International Symposium Skopje, 18–21 September 2013, eds. A. Nikoloska and S. Müskens, Skopje, 215-256.

Борић-Брешковић 1992

Б. Борић-Брешковић, Реверсне представе на новцу муниципијума Стоби, *Нумизмајичар* 15, 25-46.

Borić-Brešković 2011

V. Borić-Brešković, Coin Hoard from the Stobi Mint Found in South Serbia, *Зборник Народној музеја* 20-1, 411-437.

Борић-Брешковић 2015

Б. Борић-Брешковић, Новац римске ковнице Стоби у музејским и приватним збиркама Србије, *Нумизмајичар* 33, 17-30.

Црнобрња 1987

Н. Црнобрња, О налазу римског новца откривеног у Врњачкој Бањи 1924. године, *Наша прошлост*. *Зборник радова Народној музеја и Историјској архива* 2 (Краљево), 67-76.

Dnevnik terenskih istraživanja / Field exploration log of the Pećine site

Dokumentacija Arheološkog instituta Beograd / Documentation of the Archaeological Institute in Belgrade.

Düll 1977

S. Düll, *Die Götterkulte Nordmakedoniens in römischer Zeit*, München.

Герасимов 1955

Т. Герасимов, Сообщения. Коллективни находки на монета през 1951, 1952, 1953 и 1954 година, *Известия на археологическия институт* 20, 602-612.

Gerov 1977

B. Gerov, Die Einfälle der Nordvölker in den Ostbalkanraum im Lichte der Münzschatzfunde. I. Das II. und III. Jahrhundert (101–284), in: *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt II 6: Principat. Politische Geschichte (Provinzen und Randvölker: lateinischer Donau-Balkanraum)*, eds. H. Temporini and W. Haase, Berlin and New York, 110-181.

Golubović 2008

S. Golubović, *Grobovi u obliku bunara sa nekropola Viminacijuma*, Beograd.

Hill 1964

Ph.V. Hill, *The Coinage of Septimius Severus and His Family of the Mint of Rome A.D. 193-217*, London.

Иванишевић 1988

В. Иванишевић, Каталог новца са локалитета Светиња у Костолцу, *Старинар* XXXVIII (1987), 59-63.

Јосифовски, 2001

П. Јосифовски, *Римска и монетарница во Стоби / Roman mint of Stobi*, Скопје.

Josifovski 2010

P. Josifovski, *Macedonian Numismatic Collections. The Kuzmanović Collection: Stobi*, Vol. 1, Скопје.

Kienast [2009?]

D. Kienast, *Römische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*, Darmstadt, Erscheinungsdatum: [2009?], 4. Aufl.

Mano-Zisi 1973

Đ. Mano-Zisi, Stratigraphic Problems and the Urban Development of Stobi, in: SAS I, eds. J. Wiseman and Đ. Mano-Zissi, Beograd [i. e.] Austin, 185-226.

Korać i Golubović 2009

М. Korać i S. Golubović, *Viminacium, Više grobalja*, Tom 2, Beograd.

Раразоглу 1951

F. Papazoglu, Natpis iz Nemezejona i datovanje stobskog pozorišta, *Živa antika* 1, 2, 279-293.

Папазоглу 1957

Ф. Папазоглу, *Македонски прагови у римско доба*. Скопје.

Papazoglou 1990

F. Papazoglou, Dédicaces Deo Caesari de Stobi, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 82, 213-221.

Поповић 1980

В. Поповић, Римски новац из Царичиног Града, *Нумизматичар* 3, 121-128.

Зотовић 1986

Љ. Зотовић, Јужне некрополе Виминација и погребни ритуали, *Viminacium* 1, 41-59.

Зотовић и Јордовић 1990

Љ. Зотовић и Ч. Јордовић, *VIMINACIUM* 1, некоройола „Више гробаља“, Београд.

Војвода 2013

М. Војвода, Новац битинијске ковнице Никеје са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Нумизматичар* 31, 155-196.

Vojvoda 2015

M. Vojvoda, Perforated coins from graves at the Viminacium necropolis of Više grobalja, *Starinar* LXV, 53-78.

Vojvoda 2017

M. Vojvoda, Coins of the Bithynian Mint of Nicaea from the Viminacium necropolis of Pećine, *Starinar* LXVII, 131-150.

Vojvoda 2018 u pripremi

M. Vojvoda, Perforated coins from the Viminacium necropolis of Pećine, *Starinar* LXVIII (2018).

Војвода и Бранковић 2016

М. Војвода и Т. Бранковић, Новац битинијске ковнице Никеје из римске нумизматичке збирке Народног музеја у Пожаревцу, *Нумизмаџичар* 34, 103-142.

Војвода и Јесретић 2012

М. Војвода и М. Јесретић, Новац битинијске ковнице Никеје из Музеја Срема у Сремској Митровици, *Нумизмаџичар* 30, 115-132.

Vojvoda i Mrđić 2015

М. Vojvoda i N. Mrđić, *Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Više grobalja i njihova uloga upogrebном ritualu / Coin finds from the Viminacium necropolis of Više grobalja and their role in funerary ritual*, Beograd.

Vojvoda i Mrđić 2017

М. Vojvoda i N. Mrđić, *Nalazi novca sa viminacijumske nekropole Pećine i njihova uloga u pogrebном ritualu / Coin finds from the Viminacium necropolis of Pećine and their role in funerary ritual*, Beograd.

Војвода и Петровић 2011

М. Војвода и С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у Мачви, *Нумизмаџичар* 29, 283-307.

Wiseman and Mano-Zisi 1972

J. Wiseman and Đ. Mano-Zisi, Excavations at Stobi 1971, *AJA* 76, 407-424.

Wiseman and Mano-Zisi 1972

J. Wiseman and Đ. Mano-Zisi, Excavations at Stobi 1972, *AJA* 77, 391-403.

Бојана БОРИЋ-БРЕШКОВИЋ

Народни музеј у Београду

Мирјана ВОЈВОДА

Археолошки институт Београд

НОВАЦ МУНИЦИПИЈА СТОБИ СА ВИМИНАЦИЈУМСКИХ НЕКРОПОЛА ВИШЕ ГРОБАЉА И ПЕЋИНЕ

РЕЗИМЕ

Током археолошких истраживања на некрополама Више гробаља и Пећине откривено је укупно 7026 примерака новца (3161 - Више гробаља, 3865 - Пећине). Од укупног броја примерака новца који је био доступан за обраду (6233) провинцијалном ковању припада 1100 примерака, што износи 17,65%. Заступљен је новац 16 провинција и 36 ковница, углавном малоазијских и балканских. У односу на укупан број провинцијалног ковања предњачи провинција Битинија са 58,85%, при чему највећи проценат припада ковници у Никеји (55,82%). Следе Горња Мезија и ковница Виминацијум са 19,17%, затим провинције Македонија са 13,59% и Тракија са 4,50%. Од новца кованог у ковницама провинције Македоније, на трећем месту по заступљености на некрополама Више гробаља и Пећине (13,59%), највећи део (8,73%) припада емисијама ковнице у Стобима (72 ком.), следи аутономно ковање (Коинон Македоније) са 3,76% (31 ком.), док остатак припада малобројним емисијама ковница: Апонија (1 ком.), Амфилој (1), Едеса (1) и Филипи (4).

У збиру од 72 примерка ковнице Стоби са обе некрополе присутно је седам владара или чланова њихових породица (Табела 1). Само два новца су датована у предсеверијански период: заједничко издање Тита и Домицијана под Веспасијаном (кат. 1) и један Трајанов новац (кат. 2), док већина (70) припада емисијама Септимија Севера и породице (Табела 1). Међу примерцима кованим за Септимија Севера (13 ком.) забележена су четири реверсна типа (Табела 2). На једном је Хад у квадриги који односи Персефону (кат. 3), док је код већине присутан мотив Викторије која корача налево или надесно (кат. 4-12). Викторија, као израз победничке римске власти, основни је мотив у последњем периоду ковања муниципија Стоби код свих чланова Северове породице, понављајући у више варијанти уобичајене типове са царског новца. Само је једанпут забележена синкретистичка представа Викторије-Немезе (кат. 13).

Међу примерцима кованим за Јулију Домну (18 ком.; кат. 16-33) код највећег броја на реверсу је представа Викторије која корача налево или надесно (кат. 16-31). Издваја се једна варијанта типа 19, где је уобичајеном типу Викторије у ходу налево додат полумесец у пољу лево (кат. 28). На једном примерку забележен је мотив Викторије која држи овални штит ослоњен на колена (кат. 32), а појављује се и синкретистички тип Викторије-Немезе (кат. 33).

Највећи број примерака ковнице у Стобима са виминацијумских некропола припада емисијама Каракале из периода његовог августата (37 ком. или 51,38%). У оквиру ових издања забележено је седам различитих реверсних типова (Табела 2). Са по једним примерком заступљени су реверсни типови 14 и

15 са представом Зевса Никефора (кат. 34-35) који стоји или седи. Зевс/Јупитер као врховни бог грчког и римског пантеона често је приказиван у ковању царског периода, како на царском тако и на провинцијалном новцу. Један од главних центара Зевсовог култа у северној Македонији био је управо у Стобима. Најбројнији су примерци са Викторијом која корача налево или надесно (27 ком., кат. 36-62), док су представе Викторије која стоји или стоји на глобу малобројни (5 ком., кат. 63-67). Међу Каракалиним издањима у три маха је забележен синкретистички реверсни тип Викторије-Немезе (кат. 68-70).

Гетина издања су присутна само са два примерка из времена када је већ стекао титулу августа и оба имају исти реверсни тип Викторије која корача налево (кат. 71-72).

Стоби су били један од најстаријих и најзначајнијих градова римске провинције Македоније. Ковница у овом центру издавала је бронзани новац у периоду од Веспасијана до Каракале. Случајни, скупни и нарочито налази стобског новца са виминацијумских некропола сведоче о његовој значајној циркулацији у оквирима матичне области око реке Вардара и у Подунављу, показујући највећу концентрацију у области око Виминацијума. Разлоге за циркулацију новца Стоба у правцу Дунава налазимо у чињеници да у Горњој Мезији до отварања ковнице у Виминацијуму 239. године није постојала ковница која би подмиривала потребе малог промета. Велики узорак емисија провинцијалних ковања са виминацијумских некропола пружио је одличан увид у монетарну циркулацију током прве половине 3. века у овом делу Подунавља и Горње Мезије. На основу изведених анализа потврђена су нека раније изнета мишљења о повезаности и условљености циркулације новца ковница Стоби, Никеје и Виминацијума.

Адам Н. ЦРНОБРЊА
Народни музеј у Београду

Јелена ВАСИЋ ДЕРИМАНОВИЋ
Музеј града Београда

НОВИ НАЛАЗИ НОВЦА БИТИНИЈСКЕ КОВНИЦЕ НИКЕЈЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА БЕОГРАДА

Апстракт: У раду су приказана 93 до сада необјављена примерка новца битинијске ковнице Никеје, пронађена на територији Београда. Присутни су новци Александра Севера, Јулије Мамее и Гордијана III, међу којима је забележено и 9 нових варијанти реверсних представа. За сваки поједини примерак познато је место налаза. У другом делу рада дат је преглед свих до сада забележених налаза новца Никеје на територији Београда, укупно 171 примерак.

Кључне речи: Римско провинцијално ковање, Никеја, Доња Панонија, Горња Мезија, Муниципијум Сподент, Београд

Прва систематизована типологија реверсних представа са војничким ознакама римског новца кованог у битинијској ковници у Никеји била је заснована на материјалу из збирки Музеја града Београда, и објављена у раду Николе Црнобрње.¹ Након готово три деценије затишја у проучавању новца Никеје, Мирјана Војвода је отпочела са допуњавањем наведене типологије,² као и са публикавањем нове грађе из музејских фондова у Србији.³ Наве-

* ancrcnbnrnja@gmail.com
jelena.vasic@mgb.org.rs

1 Црнобрња 1981.

2 Црнобрња 1981, 6, табела 2; Војвода 2011, 244-247, сл. 1-3; Војвода и Петровић 2011, 286, сл. 1-4; Војвода и Бранковић 2016, 107, сл. 1; Војвода 2017.

3 Ивановић 2009; Војвода 2011; Војвода и Петровић 2011; Војвода и Јесетрић 2012; Војвода 2013; Војвода и Бранковић 2016; Војвода 2017.

дени радови указали су да је новац Никеје, који је раније неправедно запостављан приликом публиковања, у оквирима Римског царства најзаступљенији управо на тлу Србије. У једном нашем ранијем раду указали смо на топографију налаза новца Никеје на тлу Београда, али је том приликом изостала његова детаљна нумизматичка обрада.⁴ У овоме раду доносимо податке о 93 примерка новца битинијске Никеје са територије Београда, приспеле у музејске збирке протеклих петнаестак година.⁵ Највећи број примерака новца који овом приликом објављујемо побројан је у оквиру рада о топографији њихових налаза, те за детаљније податке о самим локалитетима са којих новац потиче, упућујемо на наведени рад.⁶ Сви новци потичу из откупа и поклона, а један од основних критеријума приликом аквизиција било је познато место налаза, барем на нивоу локалитета.

Свих 93 примерка новца у овоме раду припадају ковањима само два владара и једног члана владарске породице: Александар Север 58 примерака (56 А. Север и 2 Јулија Мамеа) и 35 примерака Гордијана III. На реверсима свих примерака налазе се представе са војним ознакама

У емисијама новца Александра Севера заступљене су две аверсне легенде. На 20 примерака налази се аверсна легенда Μ AVP CEVH AΛEΞANΔPOC AVΓ (кат. 1-20), а на 6 примерака Μ AVP CEV AΛEΞANΔPOC AVΓ (кат. 21-26). Код 14 новаца легенда је само делимично читљива (кат. 27-40) док код њих 16 није било могуће рашчитати натпис, али је њихова припадност ковању Александра Севера претпостављена на основу лика владара на аверсу (кат. 41-56). Као основа за каталожку обраду новца А. Севера преузет је критеријум М. Војводе који се заснива на дужини аверсног натписа,⁷ те су они навођени горе наведеним редоследом (читљиве аверсне легенде, делимично читљиве, новац одређен на основу лика владара), а унутар тих целина разврставани су по следу реверсних типова и варијанти. Типове реверсних представа са војним ознакама било је могуће одредити за 48 примерака. Користећи типологију коју је установио Н. Црнобрња, а додатно је развила М. Војвода,⁸ препозната су 22 различита типа и варијанте реверсних представа. Најзаступљенији је реверсни тип 1 са 15 примерака, потом следе тип 2 са 8, варијанта 6b са 3 и типови и варијанте 2a, 7 и 18 са по два примерка, док су остали реверсни типови и варијанте (1b, 2c, 2d, 3, 3a, 5, 6, 6a, 6d, 9b, 9c, 12b, 13, 14, 16, 29) присутни на по једном примерку новца. Заступљеност реверсних типова и њихових варијанти на у овом раду публикованом новцу А. Севера приказана је у Табели 1. Међу реверсним представама са војним ознакама на новцу А Севера уочено је и пет нових варијанти: 1b (кат. 31), 2c

4 Црнобрња 2011.

5 79 примерака из нумизматичке збирке Музеја града Београда, и 14 примерака из Народног музеја у Београду.

6 Црнобрња 2011, 310-313.

7 Војвода и Бранковић 2016, 105-106. М. Војвода је евидентирала пет аверсних легенди А. Севера различите дужине.

8 Видети напомену 2.

(кат. 24), 2d (кат. 13), 3a (кат. 15), 6d (кат. 35) (сл. 1). Истичемо и примерак са дуплим отковом, на чијој десној страни реверса се налази децентрирани преков аверсног калуца, односно део лика владара и аверсне легенде (кат. 26). Једини до сада забележени дупли откови на новцу Никеје такође су се налазили на новцу А. Севера, али на аверсу. На аверсу примерка из Сирмијума налази се преков дела реверсне представе са војним ознакама,⁹ док се за представу на прекову примерка из Виминацијума не може одредити припада ли аверсном или реверсном калуцу.¹⁰

Тип реверса	М AVP CEVH ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥΓ	М AVP CEV ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥΓ	Неодређен натпис аверса	Нечитак аверс	укупно
1	6	1	4	4	15
1b	-	-	1	-	1
2	5	2	-	1	8
2a	1	-	1	-	2
2c	-	1	-	-	1
2d	1	-	-	-	1
3	1	-	-	-	1
3a	1	-	-	-	1
5	-	-	-	1	1
6	-	-	-	1	1
6a	-	-	1	-	1
6b	1	1	1	-	3
6d	-	-	1	-	1
7	-	-	-	2	2
9b	-	-	-	1	1
9c	1	-	-	-	1
12b	1	-	-	-	1
13	1	-	-	-	1
14	-	-	-	1	1
16	-	-	1	-	1
18	-	-	2	-	2
29	1	-	-	-	1
Неодређени (три сигма)	-	1	2	5	8
Укупно	20	6	14	16	56

Табела 1 – Заступљеност реверсних представа на новцу Александра Севера

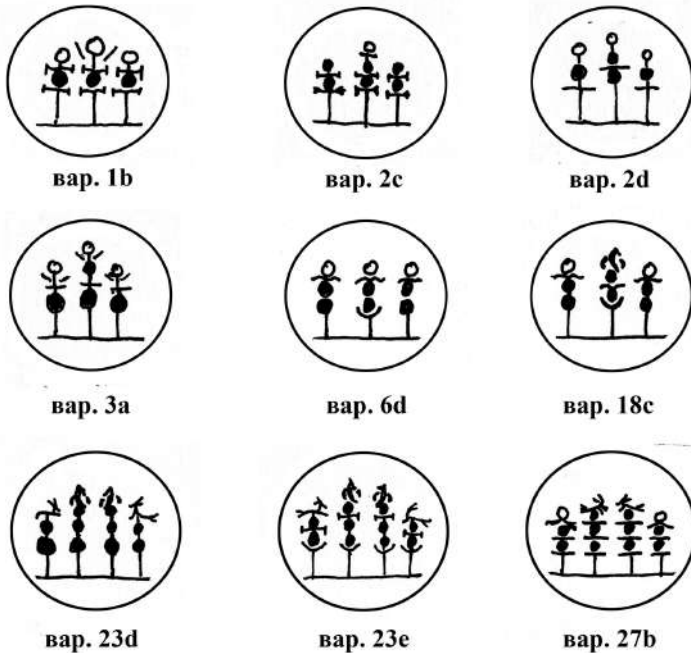
Table 1 – Representation of reverse images on the coins of Alexander Severus.

⁹ Војвода и Јесретић 2012, 118, сл. 4, кат. 4

¹⁰ Vojvoda 2017, cat. 3 fig. 4.

Ковања Александра Севера за Јулију Мамеу, међу новим аквизицијама са територије града Београда заступљена су са свега два примерка (кат. 57 и 58), на којим су присутна два различита типа реверсних представа (7 и 12b).

Од 35 прибављених примерака новца Гордијана III, на њих 29 било је могуће, у целости или делимично, рашчитати натпис на аверсу.¹¹ Код шест примерака аверсне натписе није било могуће ишчитати и они су, уз резерву, опредељени као ковања Гордијана III на основу лика владара. На три таква новчића било је могуће одредити тип реверсне представе (кат. 69, 70, 82), док се код преостала два на реверсима могло распознати само то да су у питању представе са војним ознакама (кат. 92, 93). Међу 32 новца Гордијана III на којима је за то постојало довољно елемената, евидентирали смо чак 20 различитих типова и варијанти реверсних представа са војним ознакама. Ниједан од реверсних типова није доминантно заступљен, те је њих 7 присутно на по два примерка новца (тип 14, 18, 22d, 23c, 24, 27, 28a), а 13 типова и варијанти реверсних представа на по једном примерку (9, 12a, 15a, 17, 18c, 19, 22a, 23, 23d, 23e, 27b, 28, 28c). Међу реверсним представама на новцу Гордијана III забележили смо и три нове варијанте са војним ознакама: 18c (кат. 67), 23d (кат. 78), 23e (кат. 79) и 27b (кат. 85) (сл. 1).

Слика 1 – Нове варијанте реверсних представа са војним ознакама.

Fig. 1 – New variants of reverse images with military signs.

¹¹ До сада је на свим познатим новцима Гордијана III са војним ознакама из битинијске ковнице Никеје, забележено коришћење само једне аверсне легенде: Μ ΑΝΤ ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ ΑΥΓ.

Досадашњи налази новца Никеје на територији Београда

Већи број новаца који обрађујемо у овоме раду већ је навођен и у чланку који се бавио топографијом налаза новца Никеје на територији града Београда, али том приликом није била обављена детаљна нумизматичка обрада, те је дошло до промене атрибуција појединих примерака. У међувремену, новим аквизицијама приспели су и новци са локалитета на којима раније нису забележени. Због тога ћемо искористити прилику да укажемо и на све досадашње налазе новца битинијске ковнице Никеје на данашњој територији града Београда. Известан број примерака који су раније публиковани потичу и из приватних збирки. Неки од примерака из приватних збирки доцније су прибављени од стране Музеја града Београда, али већи број њих је остао у приватним збиркама. Да у будућим радовима не би долазило до даљих забуна, најпре ћемо указати на целокупан историјат објављивања новца Никеје пронађеног на територији града Београда:

Црнобрња Н. 1979: 2 ком. Градиште, Стојник и 1 ком. Сингидунум (сви из збирке Народног музеја у Београду), 1 ком. Бело Поље (приватна збирка)¹²

Црнобрња Н. 1981: 4 ком. Ушће и 8 ком. Земун (сви примерци су из нумизматичке збирке Музеја града Београда)¹³

Црнобрња Н. 1985: 12 ком Ушће (сви примерци из приватне збирке)¹⁴

Шипуш 1986: 36 ком Ушће, од тога за 21 одређени владари,¹⁵ док за 15 то није било могуће (сви примерци из приватне збирке)¹⁶

Црнобрња Н. 1987: 4 ком, по један из Вишњице и Сингидунума и два из Брестовика (сви примерци су из нумизматичке збирке Музеја града Београда)¹⁷

Црнобрња Н. 1992: 5 ком, један из Ушћа, три са локалитета Маринковића куће у Звечкој и један са локалитета Шарена чесма у Стублинама (сви из приватних збирки).¹⁸

Црнобрња и Челекетић 1995: 1 ком, Батајница (приватна збирка)¹⁹

Црнобрња и Челекетић 1998: 1 ком, Клисина у Батајници (нумизматичка збирка Музеја града Београда, поново објављен у овоме раду, кат. 88)²⁰

12 Црнобрња 1979, 198, 207 (Градиште, Стојник), 198 (Сингидунум), 208 (Бело Поље). У истом чланку Н. Црнобрња наводи и налазе новца из Земуна, *cf.* Црнобрња 1979, 204, али их овде не наводимо јер их детаљно објавио у једном доцнијем раду, видети нап. 13.

13 Црнобрња Н. 1981, кат. 32, 129, 138, 141 (Ушће) и кат. 47, 54, 99, 113, 130, 149, 152, 154 (Земун).

14 Црнобрња Н. 1985, кат. 81-89, 97-99.

15 Шипуш 1986, 8.

16 Шипуш 1986, 22.

17 Црнобрња 1987, кат. 102, 103, 104 и 116.

18 Црнобрња 1992, 153, 155, 158. Каснијим аквизицијама Музеј града Београда прибавио је примерак из Ушћа и два примерка са локалитета Маринковића ливаде у Звечкој. Новчић Каракале са локалитета Шарена чесма и два новчића А. Севера са локалитета Маринковића ливаде нису приликом откупа више били у поседу приватних власника, те нису ни откупљени, али су наведени у укупном броју забележених налаза у Табели 1 у овом раду.

19 Црнобрња и Челекетић 1995, 131, кат. 7.

20 Црнобрња и Челекетић 1998, 234, кат. 4. Будући да приликом првога публиковања није правилно одређен емитент, као и да типолошки није одређен реверс новца, што је било могуће тек након нак-

Црнобрња А. 2013: 5 ком, Ушће (сви примерци су из нумизматичке збирке Музеја града Београда)²¹

У овоме раду: 93 ком, локалитети наведени у каталогу рада (79 из збирке Музеја града Београда и 14 из збирке Народног музеја у Београду).

Сви до сада забележени налази новца на данашњој територији Београда потичу са укупно 18 локалитета. Од укупно 171 публикованог примерка њих 95 (55,55%), укључујући и два примерка Јулије Мамее, припада ковањима А. Севера; 57 ком (33,33%), укључујући и један примерак Транквилине, припада ковањима Гордијана III, а од осталих императора забележена су два примерка кована под Каракалом и један кован под Максимином Трачанином за његовог сина Максима као цезара (Табела 2).

	Локалитет	Каракала	Александар Север	Јулија Мамеа	Максим цезар	Гордијан III	Транквилина	неодређени	Σ
1	Ушће	-	56	1	-	39	1	15	112
2	Ратари	-	-	1	-	1	-	-	2
3	Нурча	-	3	-	-	2	-	-	5
4	Звечка Маринковића ливаде	-	3	-	-	1	-	-	4
5	Стублине, Шарена чесма	1	3	-	-	2	-	-	6
6	Бело Поље		1						1
7	Петровчић	-	2	-	-	1	-	-	3
8	Брестове међе	-	1	-	-	1	-	-	2
9	Бусије, Угриновци	-	2	-	-	2	-	-	4
10	Клисина, Батајница	-	6	-	-	1	-	-	7
11	Пустара, Батајница	-	7	-	-	-	-	-	7
12	Батајница, обала Дунава	1	-	-	-	1	-	-	2
13	Земун	-	3	-	1	4	-	-	8
14	Сингидунум	-	2	-	-	-	-	-	2
15	Вишњица	-	1	-	-	-	-	-	1
16	Брестовик	-	1	-	-	1	-	-	2

надне конзервације, то смо исти тај новчић поново публиковали у овоме раду, под кат. бр. 88.

21 Црнобрња 2013, кат. 23-26, 31.

17	Стојник, Градиште		1					1	2
18	Баћевац	-	1	-	-	-	-	-	1
	Σ	2	93	2	1	56	1	16	171

Табела 2 – Хронолошка заступљеност новца Никеје по локалитетима на територији Београда.

Table 2 – Chronological representation of coins from Nicaea on archaeological sites in the territory of Belgrade

Оваква хронолошка слика налаза новца Никеје на територији Београда уклапа се у већ забележена опажања на другим локалитетима у Србији, на којима по правилу у укупној количини новца Никеје доминирају примерци А. Севера, иза којих следе новци Гордијана III, док су новци свих осталих емитената заступљени у знатно мањем броју.²² Као разлог за такву ситуацију у литератури се наводи недостатак ситног бронзаног новца у свакодневном оптицају на територији Горње Мезије, проузрокован затварањем ковнице у Стобима у време Каракале,²³ што доводи до потребе за новим извором мањих номинала, и што досеже кулминацију за владавине Александра Севера, када и бележимо највећу концентрацију новца Никеје на тлу Србије. Отварањем ковнице новца у Виминацијуму 239. године, престаје потреба за повећаним приливом ситнијих номинала са стране, што за последицу има и приметно мању количину новца Никеје кованог за Гордијана III.²⁴

О међусобној повезаности покрета војних трупа са истока као претпостављеном главном разлогу за присуство већих количина новца Никеје на нашем тлу већ је више пута писано, те ћемо овај пут само дати упуте на места у литератури,²⁵ без намере да написано понављамо или претензија да томе нешто ново додамо.

Међутим, било би од користи још једном прокоментарисати топографију налаза новца Никеје на територији града Београда (карта). Највећи број налаза на територији данашње Србије везује се за кретање војске дуж Дунавског лимеса и пута који је од Виминацијума водио до Наиса и даље преко Тракије до Босфора.²⁶ Мањи број новаца Никеје пронађених на територији Београда може се, оквирно, везати за наведене путне правце, и то оних пронађених на локалитетима Бусије, Клисина, Батајница, Пустара, Земун, Сингидунум, Вишњица и Брестовик (укупно 33 примерака, или 19,3%). Не-

22 Некропола Више Гробаља, Виминацијум: А. Север 67,24%, Гордијан III 12,41%, cf. Војвода 2011, 248-249; Збирка музеја Срема: А. Север 61,90%, Гордијан III 28,58%, cf. Војвода и Јесретић 2012, 118; Народни музеј у Пожаревцу (налази потичу углавном са подручја Виминацијума): А. Север 41,50%, Гордијан III 28,57%, cf. Војвода и Бранковић 2016, 105 и Табела 1; Некропола Пећине, Виминацијум: А. Север 48,82%, Гордијан III 39,41%, cf. Voјvoda 2017.

23 Borić-Brešković 2011, 417-418, ref. 34-49; Војвода и Бранковић 2016, 108.

24 Војвода и Петровић 2011, 28-289; Војвода и Јесретић 2012, 119; Војвода и Бранковић 2016, 108; Voјvoda 2017.

25 Црнобрња 1981, 5; Војвода 2011, 253; Војвода и Петровић 2011, 289; Војвода и Јесретић 2012, 119-120; Војвода и Бранковић 2016, 108; Voјvoda 2017.

26 Војвода и Бранковић 2016, 108.

колико налаза може се довести у везу са путним правцем Сирмијум-Сингидунум, који је водио кроз Срем (Војка, лок. Брестове међе) односно за близину истог пута (Петровчић). Највећи број налаза забележен је на Ушћу код Обреновца, укупно 112 примерака, односно 65,5%. Тај локалитет се налазио у оквиру провинције Доње Паноније, а у новијој литератури идентификован је као муниципијум Сподент(...).²⁷ Кроз муниципијум Сподент(...), који се налазио на самој десној обали Саве, водио је и јужни копнени пут од Сирмијума ка Сингидунуму, чије је постојање потврђено како на терену²⁸ тако и у историјским изворима.²⁹ Локалитети у Ратарима, Звечкој (Нурча и Маринковића ливаде), на којима је пронађено укупно 11 примерака никејских ковања, такође се налазе уз претпостављену трасу наведеног јужног копненог пута Сирмијум-Сингидунум.³⁰ Важно је напоменути да од укупне количине никејског новца пронађеног на територији Београда само њих осам потиче са територије Горње Мезије (налази из Баћевца, Сингидунума, Вишњице и Брестовика), док су преостала 163 примерка са локалитета који су се налазили у југоисточном делу провинције Доње Паноније, односно са простора данашњег Срема и обреновачке Посавине. Због тога морамо скренути пажњу и на то какве су прилике владале у првој половини III века на простору југоисточног дела Доње Паноније. У време владавине Септимија Севера долази до кулминације прилива досељеника са истока, углавном Сиријаца, на простор Доње Паноније,³¹ а оријентални, а поготово малоазијски и сиријски култови постају доминантни у Горњој Мезији и Доњој Панонији.³² У исто време Септимије Север је у великом обиму давао грађанска права регрином становништву Паноније.³³ Из истог периода потичу и налази који сведоче о повећаном присуству војске управо на простору некадашњег муниципијума Сподент(...): на Ушћу је пронађен жртвеник који је Јупитеру посветио ветеран Септимија Севера,³⁴ а неколико километара западније, у селу Скели (римска *Iatumentiana*) пронађена је војничка диплома ветерана који је службу завршио око 200. године.³⁵ О утицајима који у првој половини III века долазе са истока сведоче и бројни налази икона подунавских коњаника, чија је највећа концентрација налаза забележена управо у југоисточном делу Доње Паноније.³⁶

Све наведено указује да у првој половини III века, осим новца из битијске ковнице Никеје, на просторе Горње Мезије и југоисточног дела Доње

27 Crnobraja 2011

28 Васић 1985, 130.

29 Поповић 1996, 287-288.

30 Црнобрња 2007, 10-13.

31 Mócsy 1974, 227-230

32 Зотовић 1975, 40; Јовановић 2000, 16; Црнобрња и Племић 2013, 205-208.

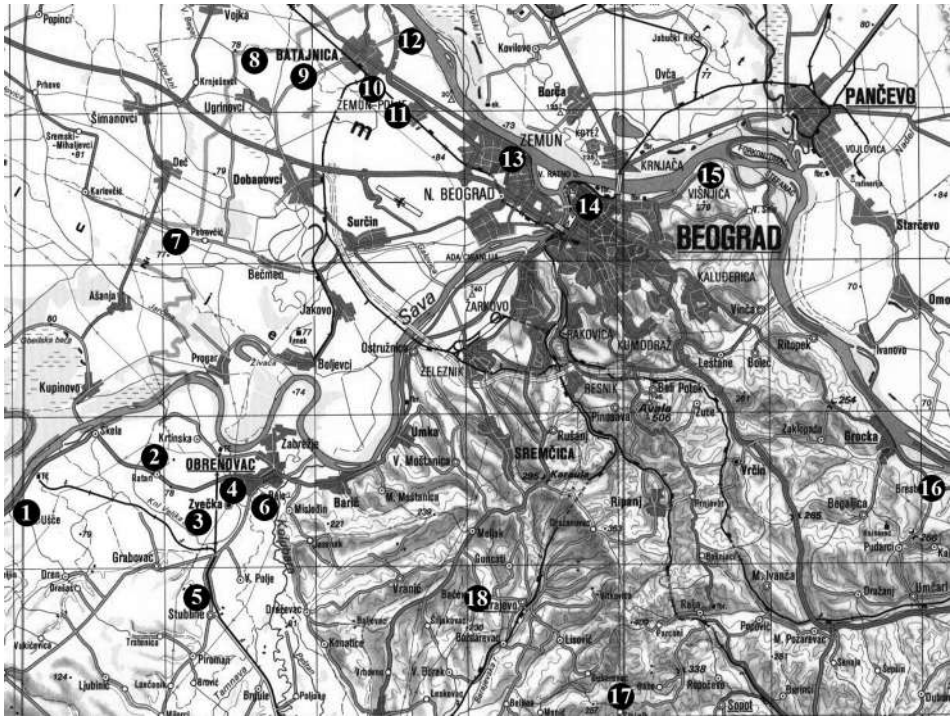
33 Ферјанчић 2002, 235.

34 Црнобрња 2007.

35 Mirković 2000; Лазић 2006.

36 Црнобрња и Племић 2015.

Паноније са истока долазе и ново становништво, а са њима и нови култови и нове иконографске форме. Такве нагле промене које примећујемо у археолошком запису указују на сложен процес који се одвијао између нашег тла и истока, те би у том ширем контексту можда требало тражити и непосредне разлоге за појаву великих количина новца из битинијске ковнице Никеје. За крај, указали бисмо и на један од могућих разлога због којих је изостајао већи прилив никејског новца у наше музејске збирке. Као што се из литературе може приметити, готово сви никејски новци у музејским збиркама у Србији (изузимајући највећу збирку која потиче са заштитних истраживања виминацијумских некропола) прибављени су откупима и поклонима. Примерци које публикујемо у овоме раду набављени су у малом временском распону, али тек након серије разговора са приватним колекционарима током којих смо се распитивали за налазе новца Никеје. Испоставило се да су они релативно чести налази на нашем тлу, али да на њих велику пажњу нису обраћали ни сами налазачи, будући да им нису атрактивни ни са естетске ни са економске стране. Тек на нашу молбу да нам дају на увид код њих евентуално присутне никејске примерке, испоставило се да је понеки и сачуван. Таква ситуација нам указује да су могућности прибављања нових информација о налазима новца битинијске Никеје знатно веће но што је досадашње њихово присуство у музејским збиркама наговештавало. Једини предуслов да та могућност и буде и искориштена јесте ангажованији рад кустоса нумизматичких и античких збирки у музејима Србије.

Карта – Позиције локалитета наведених у раду (бројеви одговарају бројевима локалитета у Табели 2): 1) Ушће; 2) Ратари; 3) Звечка, Нурча; 4) Звечка, Маринковића ливаде; 5) Стублине, Шарена чесма; 6) Бело Поље; 7) Петровчић; 8) Војка, Брестове међе; 9) Угриновци, Бусије; 10) Батајница, Клисина; 11) Батајница, Пустара; 12) Батајница, обала Дунава; 13) Земун; 14) Сингидунум; 15) Вишњица; 16) Брестовик; 17) Стојник, Градиште; 18) Баћевац.

Map – Positions of archaeological sites mentioned in the paper (the numbers correspond to the numbers of the archaeological sites in Table 2): 1) Ušće; 2) Ratari; 3) Zvečka, Nurča; 4) Zvečka, Marinkovića livade; 5) Stubline, Šarena česma; 6) Belo Polje; 7) Petrovčić; 8) Vojka, Brestove međe; 9) Ugrinovci, Busije; 10) Batajnica, Klisina; 11) Batajnica, Pustara; 12) Batajnica, obala Dunava; 13) Zemun; 14) Singidunum; 15) Višnjica; 16) Brestovik; 17) Stojnik, Gradište; 18) Bačevaц.

КАТАЛОГ / CATALOGUE

Скраћенице / Abbreviations

cat. – каталошки број / catalogue number

obv. – аверс / obverse

rev. – реверс / reverse

wt. – тежина / weight (gr)

size – пречник / diameter (mm)

axis – оса према странама света / axis according to cardinal directions

MGB – инвентарски број Музеја града Београда / inventory number from the Belgrade City Museum collection.

NMB – инвентарски број Народног музеја у Београду / inventory number from the National museum in Belgrade collection.

r. – десно / right

l. – лево / left

dr. – драпирана / draped

cuir. – оклоп / cuirassed

laur. – ловоров венац / laureate

rad. – зракаста круна / radiate

var. – варијанта / variant

leg. – легенда / legend

cmk. – контрамарка / countermark

*Референце реверсних типова и варијанти / Reverse types and variations references

- 1) Н. Црнобрња, Новац града Никеје у нумизматичкој збирци Музеја града Београда, *Годишњак града Београда XXVIII*, 1981, 5-23.
типови / types: 1-28
<http://www.mgb.org.rs/images/godisnjaci/GodisnjakXXVIII/005-024.pdf>
- 2) М. Војвода, Реверсне представе са војним ознакама на новцу конице у Никеји на основу узорка са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Гласник Српској археолошкој друштва* 25 (2009), 2011, 243-256.
типови / types: 29-32
варијанте / variants: 2a, 2b, 4a, 6a, 6b, 6c, 7a, 8a, 8b, 9a, 9b, 9c, 12a, 12b, 15a, 15b, 15c, 20a, 22a, 22b, 22c, 22d, 23a, 24a, 28a
https://www.academia.edu/25087984/Glasnik_Srpskog_arheolo%C5%A1kog_dru%C5%A1tva_25
- 3) М. Војвода и С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у
Мачви, *Нумизмаичар* 29, 283-307.
варијанте / variants: 18a, 18b, 27a, 28b

<http://www.narodnimuzej.rs/images/NUMIZMATICAR-29-Narodni-Muzej-Beograd-2011.pdf>

- 4) М. Војвода и Т. Бранковић, Новац битинијске ковнице Никеје из римске нумизматичке збирке Народног музеја у Пожаревцу, *Нумизматичар* 34, 2016, 103-142.

тип / type: 33

варијанте / variants: 1a, 15d, 15e, 23b, 23c, 24b

http://www.narodnimuzej.rs/images/NUMIZMATI%C4%8CAR-34-2016_ZA-SAJT-NM.pdf

- 5) М. Vojvoda, Coins of the Bithynian mint of Nicaea from the Pećine necropolis in Viminacium, *Starinar* LXVII (2017), u štampi/in print.

варијанте / variants: 8c, 28c, 30a

SEVERUS ALEXANDER³⁷

AE

(222-228)

Obv. M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC AVT

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Place of finding	Inv. no.
1	[M AYR] CEVH AΛEΞANΔPOC [AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	3,96 19 NE	Petrovčić	MGB 10863
2	M AYR CEVH AΛEΞANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-KA-IE-ΩN Type 1	4,84 20 S	Ušće	MGB 10875
3	M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	4,06 19 NE	Pustara, Batajnica	MGB 10425
4	M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC [AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	3,38 20 NE	Zvečka, Nurča	MGB 10901
5	[M A]VP CEVH AΛEΞANΔ[POC AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	5,21 22 SW	Ušće	MGB 10911
6	M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	4,51 20 N	Ušće	MGB 10917
7	[M] CEVH AVR AΛEΞANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	5,03 19 SW	Ušće	MGB 10877
8	M AVP CEVH [AΛEΞANΔPOC] AV[Γ] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	4,71 20 S	Ušće	MGB 10893
9	M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	5,70 22 NE	Ušće	MGB 10894
10	M AVP CEVH AΛEΞANΔPOC [AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-A-IE ΩN Type 2	3,71 21 S	Batajnica, Klisina	MGB 10021
11	[M AVP] CEVH AΛEΞANΔPOC AV Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI EΩN Type 2	4,41 21 S	Ušće	MGB 10910
12	M AVP CEVH [AΛEΞANΔPOC AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2a	4,03 21 NE	Ušće	MGB 10912

37 Новац је разврстан најпре према аверсним легендама, од дуже ка краћој, а у оквиру њих према реверсним представама. / Coins was classified first by obverse legends from longer to shorter, and within them by reverse images.

13	M AVP CEVH AΛEEANΔPOC A[VT] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 2d	3,87 22 NE	Ušće	MGB 10892
14	M AVP CEVH [AΛEE] ANΔP[OC AVT] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 3	4,36 21 SW	Batajnica, Klisina	MGB 10072
15	M AVP CEVH AΛEEAN[ΔPOC AVT] Head laur. r.	N-IK-AI-E ΩN Type 3a	3,92 19 N	Baćevac	MGB 10906
16	M AVP CEVH [AΛEE] ANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 6b	4,39 21 NE	Ušće	MGB 10918
17	M AVP CEVH AΛEEANΔPOC AVT Head laur. r.	NI-KA-IE-ΩN Type 9c	4,60 21 S	Pustara, Batajnica	MGB 9694
18	M AVP CEVH AΛEEANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI-K-A-I EQN Type 12b	5,20 22 NE	Ušće	NMB S-61
19	M AYR CEVH A-ΛEEANΔPOC A[...] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 13	4,45 20 N	Stubline, Šarena česma	MGB 10869
20	M AVP CEVH AΛEEANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	NI/ KAI EQN Type 29	5,18 21 SW	Batajnica, Klisina	MGB 9864

Obv. M AVP CEV AΛEEANΔPOC AVT

21	M AVP CEV [AΛEEANΔPOC AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	4,10 19 S	Ušće	MGB 10890
22	M AVR CEV AΛEEANΔPOC Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	3,60 20 SW	Vojka	MGB 10861
23	M AVP CEV [...] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	4,22 19 SW	Stubline, Šarena česma	MGB 10871
24	M AVP CEV [AΛEEANΔPOC AVT] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2c	4,75 19 NE	Ušće	MGB 10874
25	M AVP CEV AΛEEANΔPOC AVT Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 6b	4,60 20 N	Ušće	MGB 10891
26	M AVP CEV [AΛEEANΔP] OC AV Bust dr. r., head laur.	Illegible. Type (?) (three standards) cmk.	3,54 21 S	Ušće	NMB S-70

Indeterminate obv. leg.

27	[...] ΑΛΕ[...] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 1	3,74 20 S	Ušće	MGB 10879
28	[...] ΑΝΔΡΟΣ [...] Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 1	3,89 20 N	Ugrinovci, Busije	MGB 10413
29	[...] ΑΥΡ [...] ΑΝΔΡΟΣ ΑΥ Bust dr. r., head laur.	NI-KA-IE-ΩΝ Type 1	4,58 20 S	Ušće	NMB S-64
30	Μ ΑΥΡ C[...] ΕΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥ Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 1	3,81 21 SW	Ušće	NMB 72
31	Μ ΑΥΡ [...] ΞΑΝΔΡΟΣ ΑΥ Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 1b	3,93 19 SW	Ušće	NMB S-65
32	[...] ΑΝΔΡΟΣ [...] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI ΕΩΝ Type 2a	3,40 20 SW	Zvečka, Nurča	MGB 10904
33	[M] ΑΥΡ [...] ΑΛΕ-ΞΑΝ[...] Bust dr. r., head rad.	[...] IK[...] Type 6a	4,12 20 NE	Ušće	MGB 10878
34	[...] ΝΑΡΟ[...] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI ΕΩΝ Type 6b	4,19 19 NE	Batajnica, Klisina	MGB 10163
35	[...] ΑΝΔΡΟΣ ΑΥΤ Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 6d	4,73 20 S	Pustara, Batajnica	MGB 9696
36	[...] Ρ CΕ[...] Bust dr. r., head laur.	[NI]-K-[AI] E ΩΝ Type 16	4,62 19 NE	Ušće	MGB 10876
37	[...] ΔΡΟΣ – Α[...] Bust dr. r., head laur.	N-IK-A-I ΕΩΝ Type 18	3,43 18 NW	Ušće	MGB 10881
38	[...] ΑΝΔΡΟΣ [...] Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 18	2,13 20 S	Ugrinovci, Busije	MGB 10185
39	[...] ΑΝΔΡΟΣ ΑΥΤ Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩΝ Type (?) (three standards)	4,97 19 NE	Pustara, Batajnica	MGB 9697
40	[...] ΑΛΕΞ [...] Bust dr. r., head laur.	[...] ΩΝ Type (?) (three standards)	3,00 19 NE	Pustara, Batajnica	MGB 9698

Illegible

41	Illegible. Head laur. r.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	2,92 19 S	Ušće	MGB 10866
42	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	4,59 19 N	Ušće	MGB 10889
43	Illegible. Head laur. r.	NI-K-AI-E ΩN Type 1	3,27 19 N	Pustara, Batajnica	MGB 10330
44	Illegible. Head laur. r.	N-IK-AI-E ΩN Type 1	5,28 20 SE	Ušće	MGB 10919
45	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 2	3,96 20 S	Batajnica, Klisina	MGB 10164
46	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 5 (?)	2,90 20 NE	Ušće	MGB 10916
47	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 6	5,28 22 S	Ušće	MGB 10880
48	Illegible. Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 7	4,34 19 SW	Petrovčić	MGB 10864
49	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type 7	3,63 19 SW	Štubline, Šarena česma	MGB 10865
50	Illegible. Head laur. r.	NI-K-AI-E ΩN Type 9b	6,54 23 S	Ušće	NMB S-71
51	Illegible. Bust dr. r., head laur.	N-IK-AI-E ΩN Type 14	3,71 20 NE	Ušće	MGB 10898
52	Illegible. Head laur. r.	NI-K-A-IE ΩN Type (?) (three standards)	6,70 21 S	Batajnica, Klisina	MGB 10022
53	Illegible. Bust dr. r., head laur.	NI-K-AI-E ΩN Type (?) (three standards)	2,98 20 NE	Zvečka, Nurča	MGB 10905
54	Illegible. Head laur. r.	N-IK-AI-E ΩN Type (?) (three standards)	2,79 19 N	Ušće	MGB 10915
55	Illegible.	Illegible. Type (?) (three standards)	7,06 20 NE	Ušće	NMB S-73

56	Illegible.	Illegible. Type (?) (three standards)	2,35 18 NE	Marinkovića livade, Zvečka	MGB 10907
----	------------	--	------------------	-------------------------------	--------------

**IULIA MAMAEA
STRIKING UNDER SEVERUS ALEXANDER**

**AE
(222-228)**

57	ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜΑΙΑ ΑΥΤ Head r., diad.	NI-KA-IE-ΩΝ Type 7	5,06 21 SE	Ušće	MGB 10895
58	ΙΟΥΛΙΑ ΜΑΜ [ΑΙΑ ΑΥΤ] Bust dr. r., head diad.	NIK-AI ΕΩΝ Type 12b	4,39 20 N	Ratari	MGB 10867

GORDIAN III

**AE
(238-244)**

Cat.	Obverse	Reverse	Wt. Size Axis	Place of finding	Inv. no.
59	M ANT ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust drap. cuir. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 9	3,65 20 N	Ušće	NMB S-69
60	M A[NT ΓΟ]ΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ] Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 12a	2,15 19 S	Ušće	MGB 10909
61	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 14	3,02 18 NE	Ušće	NMB S-60
62	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC [ΑΥΤ] Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 14	1,81 18 S	Ušće	NMB S-68
63	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΓ Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 15a	2,36 19 S	Petrovčić	MGB 10862
64	[M AN]T ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust drap. cuir. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 17	2,94 19 SW	Ušće	MGB 10920
65	[M AN]T ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust drap. cuir. r., head rad.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 18	3,88 19 NE	Ugrinovci, Busije	MGB 10412
66	[M ANT] ΓΟ-ΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 18	2,28 19 S	Zvečka, Nurča	MGB 10902

67	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟС Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 18c	1,77 18 NE	Ratari	MGB 10868
68	[M ANT ΓΟΡΔΙΑ]ΝΟС A[VT] Bust dr. r., head rad.	N-IK-A [...]] Type 19	5,02 19 SW	Ušće	MGB 10886
69	Illegible.	Illegible. Type 22a	3,34 20 NE	Ušće	MGB 10884
70	Illegible. Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I E[ΩN] Type 22d	3,68 20 SW	Ušće	MGB 10900
71	M ANT Γ[ΟΡΔΙΑΝΟС AVT] Bust drap. cuir. r., head rad.	NI-K-A-I-E ΩΝ Type 22d	2,43 19 SW	Batajnica	MGB 10319
72	[M AN]T ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟС AVT Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 22d	2,30 19 N	Ušće	NMB S-66
73	[M ANT ΓΟΡΔΙ]ΑΝΟС AVT Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23	2,92 20 N	Ugrinovci, Busije	MGB 10287
74	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟС AVT Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23c	2,19 20 NE	Zvečka, Nurča	MGB 10903
75	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟС AVT Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23c	3,24 20 NE	Ušće	MGB 10896
76	M ANT [ΓΟ]ΡΔΙΑΝΟС AVT Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23c	2,68 19 NE	Ušće	MGB 10897
77	[M ANT] ΓΟΡΔΙΑΝ[ΟС AVT] ΓΟΡΔΙΑΝ Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23 or 27	3,00 18 NE	Ušće	MGB 10885
78	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟС AVT Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23d	3,49 21 NE	Ušće	MGB 10914
79	M ANT ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟС AVT Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I EΩN Type 23e	4,07 19 NE	Ušće	NMB S-63
80	[M ANT] ΓΟΡ[ΔΙΑΝΟС AVT] Bust dr. r., head rad.	N-IK-AI-E ΩΝ Type 24	3,01 18 NE	Ušće	MGB 10883
81	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟ [...]] Bust drap. cuir. r., head rad.	NI-K-AI-E ΩΝ Type 24	1,54 18 NE	Štubline, Šarena česma	MGB 10872
82	Illegible. Bust dr. r., head laur.	Illegible Type 24	5,18 20 S	Ušće	MGB 10899

83	M ANT ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟC [ΑΥΤ] Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Type 27	4,53 20 N	Ušće	NMB S-67
84	[M] ANT ΓΟΡ-ΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Type 27	3,54 19 NE	Vojka, Brestove međe	MGB 10873
85	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Type 27b	3,64 18 NE	Ušće	NMB S-62
86	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Type 28		Ušće	MGB 10913
87	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC [ΑΥΤ] Bust drap. cuir. r., head rad.	N-IK-A-I ΕΩΝ Type 28a		Ušće	MGB 10882
88	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΤ Bust dr. r., head laur.	N-I-KA-I-E ΩΝ Type 28a		Batajnica, Klisina	MGB 9729
89	[M ANT ΓΟΡ]ΔΙΑΝΟC [ΑΥΤ] Bust drap. cuir. r., head rad.	N-I-K-A-I ΕΩΝ Type 28c		Marinkovića livade, Zvečka	MGB 10908
90	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥ[Γ] Bust drap. cuir. r., head rad.	NI-K-AI-E ΩΝ Type (?) (three standards)		Stubline, Šarena česma	MGB 10870
91	Illegible. Bust dr. r., head rad.	Illegible. Type (?) (four standards)		Ušće	MGB 10887
92	Illegible. Bust drap. cuir. r., head rad.	[...]AI -E Type (?) (three standards)		Ušće	MGB 10888
93	Illegible. Bust dr. r., head rad.	N-I-K-A-IE ΩΝ Type (?) (four standards)		Ušće	MGB 10079

БИБЛИОГРАФИЈА

Borić-Brešković 2011

V. Borić-Brešković, Coin Hoard from the Stobi Mint Found in South Serbia, *Zbornik Narodnog muzeja* (Beograd) 20-1, 411-437.

Васић 1985

М. Васић, Мачва и Подриње у римско доба, *Гласник Српској археолошкој друштва* 2, 124-141.

Војвода 2011

М. Војвода, Реверсне представе са војним ознакама на новцу конице у Никеји на основу узорка са виминацијумске некрополе Више гробаља, *Гласник Српској археолошкој друштва* 25 (2009), 243-256.

Војвода 2013

М. Војвода, Новац битинијске ковнице Никеје са виминацијумске некрополе Више Гробаља, *Нумизматичар* 31, 155-196.

Vojvoda 2017

Coins of the Bithynian mint of Nicaea from the Pećine necropolis in Viminacium, *Starinar* LXVII (2017), in print.

Војвода и Петровић 2011

М. Војвода и С. Петровић, Новац битинијске ковнице Никеје из Бановог Поља у Мачви, *Нумизматичар* 29, 283-307.

Војвода и Јесретић 2012

М. Војвода и М. Јесретић, Новац битинијске ковнице Никеје из Музеја Срема у Сремској Митровици, *Нумизматичар* 30, 115-132.

Војвода и Бранковић 2016

М. Војвода и Т. Бранковић, Новац битинијске ковнице Никеје из римске нумизматичке збирке Народног музеја у Пожаревцу, *Нумизматичар* 34, 103-142.

Зотовић 1975

Љ. зотовић, Три оловне иконе из збирке Музеја града Београда, *Старинар* (н.с.) 24-25 (1974-1975), 33-42.

Ivanović 2009

I. Ivanović, Novac grada Nikeje u numizmatičkoj zbirci Narodne biblioteke "Vuk Karadžić" u Velikom Gradištu, *Petničke sveske* 67, 361-369.

Јовановић 2000

А. Јовановић, Нумизматичке белешке уз култ подунавских коњаника, *Нумизматичар*

21(1998), 11-27.

Лазић 2006

М. Лазић, Римска војничка диплома из Скеле код Обреновца, *Гласник Српској археолошкој друштва* 22, 321-329.

Mirković 2000

M. Mirković, Euphrata et Romano consulibus auf einem neuen Militärdiplom von der unteren Sava, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 133, 286-290.

Mócsy A. 1974

A. Mócsy, *Pannonia and Upper Moesia: A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, London and Boston.

Поповић 1996

И. Поповић, Деловање и статус радионице сребра у Сирмијуму, *Зборник Народног музеја (Београд)* 16-1, 283-290.

Ферјанчић 2002

С. Ферјанчић, *Насељавање леијских вейерана у балканским провинцијама, I-III век*, Београд.

Црнобрња 1979

Н. Црнобрња, Попис и карта налаза античког новца на подручју града Београда, *Годишњак града Београда XXV*, 197-209.

Црнобрња 1981

Н. Црнобрња, Новац града Никеје у нумизматичкој збирци Музеја града Београда, *Годишњак града Београда XXVIII*, 5-23.

Црнобрња 1985

Н. Црнобрња, Антички новац из Ушћа код Обреновца, *Годишњак града Београда XXXII*, 51-76.

Црнобрња 1987

Н. Црнобрња, Антички новац са подручја римског пута Singidunum – Castra Tricornia – Ad Sextum Miliarem из нумизматичке збирке Музеја града Београда, *Годишњак града Београда XXXIV*, 29-64.

Црнобрња 1992

Н. Црнобрња, Нови подаци о налазима римског новца на подручју општине Обреновац – рекогносцирања 1990. године, *Гласник Српског археолошког друштва* 8, 152-158.

Црнобрња и Челекетић 1995

Н. Црнобрња и В. Челекетић, Налази римског новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници, *Гласник Српског археолошког друштва* 10, 128-138.

Црнобрња и Челекетић 1998

Н. Црнобрња и В. Челекетић, Налази античког новца на локалитетима Клисина и Пустара у Батајници, III део, *Гласник Српског археолошког друштва* 14, 233-240.

Црнобрња 2007

А. Црнобрња, Подручје Обреновца у римско доба сагледано кроз археолошке податке, *Пулс вароши – ирилози за монографију Обреновца* 2, Обреновац, 7-22.

Црнобрња 2007а

А. Црнобрња, Два епиграфска споменика из Ушћа код Обреновца, *Гласник Српског археолошког друштва* 23, 271-278.

Црнобрња 2011

А. Црнобрња, Археолошка топографија налаза новца Никеје на територији града Београда; *Нумизматичар* 29, 309-318

Crnobrnja 2011

A. Crnobrnja, Roman Settlement at Ušće near Obrenovac – Municipium Spodent(?), *Zbornik Narodnog muzeja* (Beograd) 20, 373-388.

Црнобрња 2013

А. Црнобрња, Налази римског новца са археолошких истраживања 1967. године на локалитету Ушће код Обреновца (municipium Spodent?), *Нумизматичар* 31, 197-238.

Црнобрња и Племић 2013

А. Црнобрња и Б. Племић, Вотивни рељеф из Ушћа код обреновца – разматрања о култу Сераписа на тлу Србије, у: *Резултати нових археолошких истраживања у Северозападној Србији и суседним територијама*, ур. В. Филиповић, Р. Арсић и Д. Антоновић, Београд-Ваљево, 201-212.

Црнобрња и Племић 2015

А. Црнобрња и Б. Племић, Просторни контекст налаза икона подунавских коњаника из југоисточног дела Доње Паноније, *Зборник Народног музеја (Београд)* 22-1, 171-201.

Шипуш 1986

Н. Шипуш, Римски новац из села ушћа код Обреновца, *Годишњак града Београда* XXXIII, 5-23.

ADAM N. CRNOBRNJA
National Museum in Belgrade

JELENA VASIĆ-DERIMANOVIĆ
Belgrade City Museum

NEW FINDS OF COINS FROM THE NICAEA MINT IN BITHYNIA IN THE TERRITORY OF THE CITY OF BELGRADE

SUMMARY

This work deals with 93 specimens of coins from the Nicaea mint in Bithynia that were discovered in the territory of the present-day city of Belgrade, which arrived in museum collections by way of acquisitions in the past few years. Of this number, 79 specimens are from the Numismatic Collection of the City of Belgrade Museum and 14 are from the Numismatic Collection of the National Museum in Belgrade. The fact that the location of the discovery for each specimen is known is of particular value. Fifty-eight (among them, two minted for Iulia Mamea) belong to the coinage of Alexander Severus, and 35 specimens, to the coinage of Gordianus III. Nine new variants of reverse images were noted as bearing military signs (Fig. 1), and there was a curiosity in the form of one tiny coin of Alexander Severus, the reverse of which was partly re-minted using an obverse die (cat. 26).

The second part of the paper gives a presentation of all the so far documented finds of coins from the Nicaea mint in the territory of Belgrade, of which there are 171, discovered on 18 archaeological sites (Table 2). The majority of hitherto finds in the territory of Belgrade originated from the south-eastern part of the province of Lower Pannonia (163 pieces), whereas only 8 specimens were found in the territory of the province of Upper Moesia. The largest concentration of finds was recorded on the Ušće archaeological site, in the Roman municipium of Spodent [...], where 112 specimens of the coins of Nicaea were unearthed, in other words, 65.5% of all the specimens in the territory of Belgrade. The archaeological finds indicate that in the first half of the 3rd century, besides coins of the Bithynian mint of Nicaea, a new population from the East began settling in the regions of Upper Moesia and the south-eastern part of Lower Pannonia, bringing with them new cults and new iconographic forms. Such abrupt changes observed in the archaeological record point to a complex process that unfolded between our soil and the East, and so one should perhaps also seek the immediate reasons for the appearance of large quantities of coins from the Nicaea mint in Bithynia.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

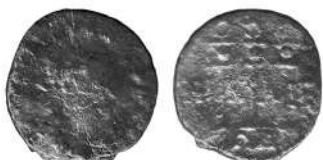
40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

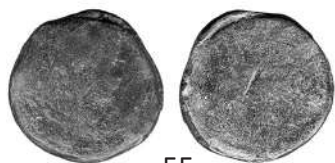
52

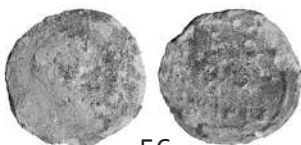
53

54

55

56

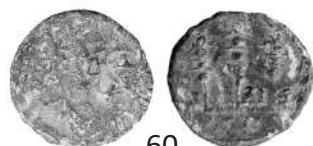
57

58

59

60

61

62

63

64

65

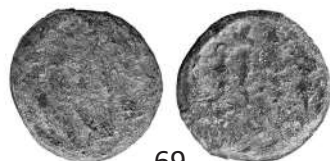
66

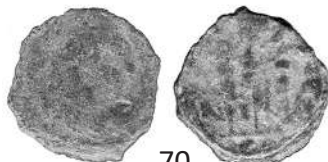
67

68

69

70

71

72

Весна РАДИЋ
Народни музеј у Беојргу

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ
Археолошки инстџитут Беојраг

РАНОВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ ИЗ УТВРЂЕЊА ДИЈАНА - ЗАНЕС

Апстракт: У раду су објављени налази рановизантијског новца из утврђења Дијана, које Прокопије помиње као “Ζάνες”. Током археолошких ископавања ове значајне фортификације на дунавском лимесу откривено је 37 примерака рановизантијског новца царева: Анастасија I, Јустина I, Јустинијана I, Јустина II и Маврикија. Ковања цара Тиберија нису забележена. Висок проценат старијих емисија Анастасија I и посебно Јустина I доведен је у везу са обновом лимеса, а наглашена циркулација новца Јустинијана I повезана је са обновом фортификације. Пад циркулације новца у другој половини VI века и њен прекид крајем истог столећа протумачени су као јасан индикатор слабљења одбране границе и напослетку престанка византијске управе над вишевековном границом римског Царства на простору северног Илирика.

Кључне реч: Diana, Zanes, Византија, Лимес, Утврђење, Новац

Дијана је римско утврђење на Дунаву, у области Ђердапа, које Прокопије помиње као “Ζάνες”.¹ Првобитно земљано, те прво камено утврђење, настали крајем I и на почетку II века,² представљали су део чврсто изграђеног система војне одбране римске провинције Горње Мезије.³ Након напуштања Дакије од стране Рима утврђење у Дијани се обнавља и постаје део великог

* v.radic@narodnimuzej.rs
vujadin.ivanisevic@gmail.com

1 Procop. *De aedif.* IV 4, 4.

2 Кондић J. 1990: 261–272.

3 Vasić, Kondić 1986: 542–560.

система лимеса који се протеже дуж северних граница касноримског Царства. Археолошка ископавања Дијане, систематски започета пре четири деценије, открила су сложен и врло значајан комплекс који је осим утврђења имао и развијено цивилно насеље и некрополу.⁴ У његовом животу јасно се одсликавају и смењују фазе велике грађевинске активности на ојачавању и проширењу овог ауксилијарног логора, али и његовог разарања.⁵

У раној фази везаној за настанак каменог утврђења, која се поклапа са временом највеће Трајанове активности на доњем Дунаву, оно је – судећи по положају и карактеру – највероватније имало улогу станице за претоваривање бродова и транспорта на каналу који је обилазио непловне дунавске катаракте. Захваљујући великим градитељским интервенцијама до којих је дошло крајем III и почетком IV века, Дијана добија свој коначни изглед. Њега ће у великој мери изменити упади Гота крајем IV и каснији, историјски добро познат разарајући налет Хуна средином V века, који је за собом оставио слојеве паљевине и трагове великих рушења.⁶

Најмлађа фаза обнове утврђења, која истовремено представља последњу фазу живота у њему, јасно се уочава на целом локалитету и поклапа се, судећи према археолошким и нумизматичким налазима, са периодом владавине од цара Анастасија I до цара Маврикија. Њен интензитет је нарочито наглашен у првој половини VI века, у време велике Јустинијанове изградње нових, као и обнове ранијих римских фортификација, како на дунавском лимесу, тако и дубље у унутрашњости Илирика.⁷ Последња, византијска обнова Дијане - Занеса, поред јасно уочених грађевинских интервенција, потврђена је веома интензивним животом о коме јасно говори богатство византијског слоја испуњеног мноштвом предмета као што је бројна керамика утилитарног карактера,⁸ занатске и пољопривредне алатке и новац.⁹ Нумизматички налази, који у највећој мери потичу са простора грађевине са апсидом – централне грађевине утврђења, део су монетарних токова покренутих у VI веку, који су директна последица историјских збивања везаних за византијски продор на Балкан и успостављања њених административних и војних институција у урбаном животу, на стратешки важној дунавској граници. Везана за мир склопљен 510. године, између Теодориха Великог и цара Анастасија I, монетаризација је у VI веку поред градова и утврђења на дунавском лимесу, у још већем обиму присутна у стратешки важним војним и урбаним центрима – Сирмијум, Сингидунум, Виминацијум, Царичин Град (*Justiniana Prima*), као и у унутрашњости северног Илирика.

Током археолошких ископавања Дијане - Занеса откривено је 37 примерака рановизантијског новца царева: Анастасија I, Јустина I, Јустинијана I,

4 Rankov 1982: 51–69; Rankov 1984: 7–14; Rankov 1987: 5–36; Kondić 1987: 43–48.

5 Кондић Ј. 2009: 369–402.

6 Kondić Ј. 2013: 36–59.

7 Kondić 1984: 131–161.

8 Cvjetičanin 2016.

9 Špehar 2010.

Јустина II и Маврикија¹⁰ (Графикон 1). Ковања цара Тиберија нису забележена. Главнину налаза чине фолиси који током прве половине VI века представљају основну номиналу у оптицају, коју у другој половини истог века, посебно у време цара Јустина II, замењују полуфолиси (Графикон 2). Међу налазима забележена је само једна номинала од 16 нумија. Највећи број примерака новца кован је у Константинопољу, затим у Солуну, Никомедији, Кизику и удаљеној Антиохији.

Налази новца цара Анастасија I указују на обнову циркулације бронзаних емисија након реформи бронзаних номинала спроведених крајем V и почетком VI века.¹¹ Они уједно наговештавају активности на утврђивању границе почетком VI века. О обнови урбаних центара на простору лимеса сведочи познати натпис из Рацијарије “*Anastasiana Ratiaria semper floreat*” који указује на значајне активности цара Анастасија I на фортификацирању дунавских градова и лимеса.¹² Емисије овог владара представљене су са два фолиса и једним полуфолисом кованим у главној ковници овог раздобља, у Константинопољу. Оне чине 8,11% процената свих ковања рановизантијског новца и далеко су бројније од емисија последње четвртине VI века (Табела 1, графикони 1 и 3).

Табела 1: Налази новца из Занеса, Прахова и Ниша
Table 1: Statistics of site-finds at Zanes, Prahovo and Niš

Владар	Ковница	<i>Diana - Zanes</i>	Прахово <i>Aquae</i> ¹³	Ниш <i>Naissus</i> ¹⁴
Анастасије I	Con	3	26	13
	Nic		1	
	Ant			1
	-		1	2
Јустин I	Tes	1	1	
	Con	10	23	32
	Cyz	1	2	
	Nic	1	3	7
	-		1	3
Јустинијан I	Tes	2	34	7
	Con	7	83	18
	Cyz	1	8	5
	Nic	1	12	5
	Ant	1	1	1
	-		2	

10 Šrehar 2010: 139-143. Опредељење појединих ковања је допуњено и исправљено.

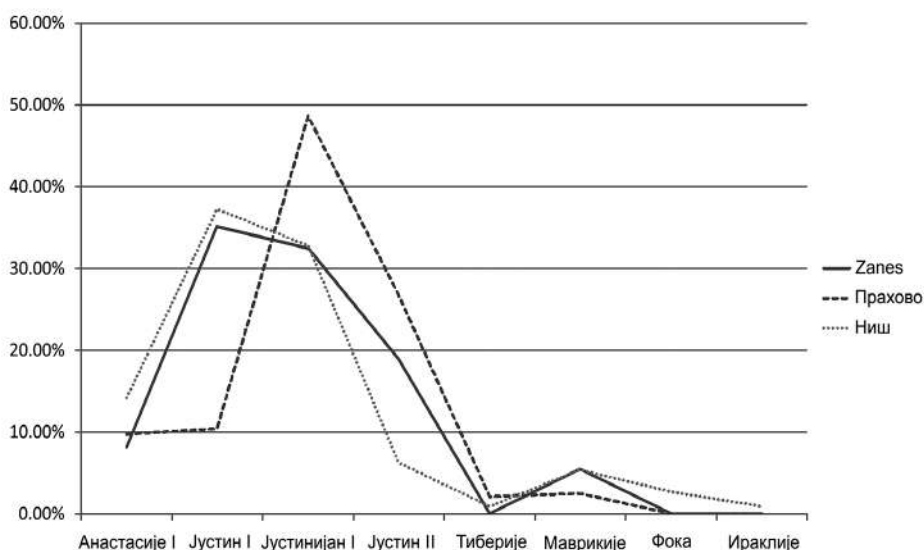
11 Hendy 1985, 475-477.

12 Велков 1984: 92-94 фиг. 1.

13 Јанковић 1981, 65-73.

14 Црноглавац 2005, 61-162.

Јустин II	Tes	4	59	1
	Con	3	10	5
	Syz		1	
	Nic		3	1
	-		4	
Тиберије	Tes		2	
	Nic		1	1
	Ant		2	
	-		1	
Маврикије	Tes			3
	Con	2	3	2
	Nic		3	1
	-		1	
Фока	Con			2
	Nic			1
Ираклије	Con			1
Укупно:		37	288	112

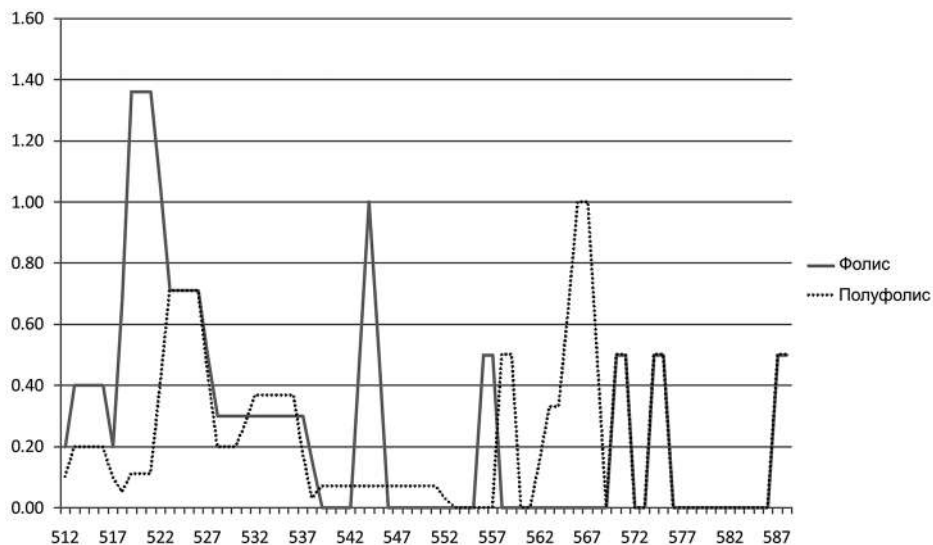

Графикон 1: Процентуални однос налаза рановизантијског новца у Занесу, Прахову и Нишу.

Graph 1: Percentage representation of early Byzantine coin finds at Zanes, Prahovo and Niš

Обнова и развој новчане привреде наставили су се у време цара Јустина I на шта указује већи број налаза новца, девет фолиса и четири полуфолиса, у највећем броју кованих у престоничкој ковници, као и у другим радионицама: Никеји, Кизику и Солуну. Емисије овог владара чине највећу скупину рановизантијског новца нађеног у Занесу, која представља 35,14% свих ко-

вања. Овако висок проценат свакако је у вези са утврђивањем лимеса о чему сведоче и налази новца у кастелу у Хајдучкој Воденици, где највећи број ковања припада емисијама царева Јустина I и Јустина II.¹⁵ Такође, изузетно значајан проценат ових емисија бележимо и у Наисусу, регионалном центру смештеном на важној раскрсници путева (Табела 1 и графикони 1 и 4). У другим местима северног Илирика новац цара Јустина I се јавља у знатно мањој мери у односу на ковања царева Јустинијана I и Јустина II.¹⁶

Графикон 2: Годишњи коефицијент налаза новца у Занесу

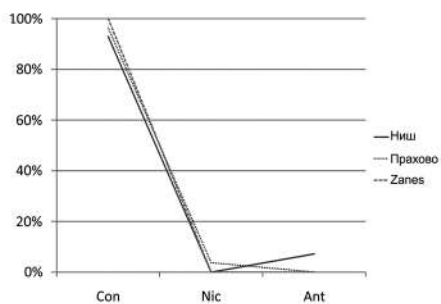
Graph 2: Zanes - Number of coins per annum

Емисије цара Јустинијана I, која чине 32,43% ковања, представљају другу значајну скупину од седам фолиса, четири полуфолиса и једна емисија од 16 нумија. Половину ковања представљају емисије настале пре реформе из 538. године, што је, сматрамо, у вези са обновом утврђења Занес (Табела 1 и графикони 1 и 5). Након 538. године оптицај новца опада са појединачним растом циркулације у периодима између 543-545, 556-559. и 562-565. години (Графикон 2). Слично претходном раздобљу, поред највећег броја емисија цара Јустинијана I, искованих у Константинопољу, бележе се и ковања Солуна, Кизика, Никомедије и Антиохије. Доминација новца емитованог у ковници Константинопољ, а заступљеног у Занесу, за разлику од унутрашњости Илирика где доминирају емисије Солуна,¹⁷ говори у прилог закључку да је војска на дунавском лимесу снабдевана новцем из престонице, што указује на важност коју је ова област имала за Царство.

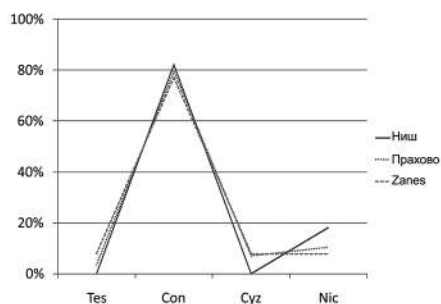
15 Јовановић 1984: 330.

16 Ivanišević 2010: 442-446, 452, Fig. 3.

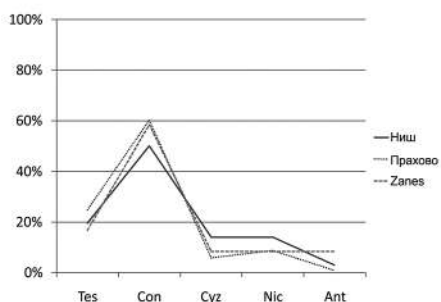
17 Morrisson et alii 2006: 59-61, Fig. 10c.

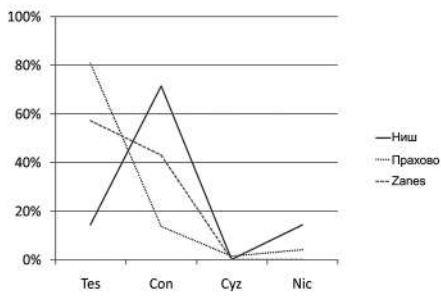
Анастасије I

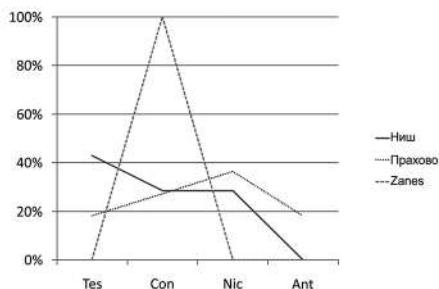
Јустин I

Јустинијан I

Јустин II

Тиберије и Маврикије

Графикони 3-7: Процентуални однос ковница рановизантијског новца
Graph 3-7: Percentage representation of early Byzantine coins by mint

Судећи према налазима емисија цара Јустина II, које чине 18,92% ковања, у Занесу је настављено снабдевање Дунавског лимеса новцем, али у мањем проценту него у време владавина царева Јустина I и Јустинијана I. Овај тренд је забележен и у другим областима Илирика, с тим што је пад циркулације у њима био мањег интензитета.¹⁸ Сва је прилика да су се учестали

18 Ivanišević 2010: 448-449, 452, Fig. 3.

упади Варвара на територију Царства одразили на стање на граници. Уједно, у овом периоду доминирају полуфолиси, пет примерака, у односу на фолисе који су представљени са свега два ковања (Графикон 2). Узимајућу у обзир пад вредности новца у овом раздобљу, јасно је да је доток новца био значајно смањен. Овај тренд ће се убрзати у последњој четвртини VI века проузрокујући убрзани крај снабдевања дунавског лимеса регуларним емисијама новца. Једине две ковнице које су забележене у Занесу су Солун и Константинопољ. Прва од њих у време цара Јустина II представља главну ковницу која новцем снабдева Илирик, укључујући и дунавски лимес, што указује на значајне промене у дистрибуцији царских емисија у односу на претходне периоде (Табела 1 и графикони 1 и 6).

Последња забележена ковања у Занесу, која чине 5,41%, представља новац цара Маврикија. Два примерка потекла из константинопољске ковнице, кована су 587/588. године (Табела 1 и графикони 1, 2 и 7). Са емисијама овог владара завршава се циркулација новца у бројним утврђењима на дунавској граници: Хајдучка Воденица, са фолисом кованим у Константинопољу 589/90. године,¹⁹ Салдум, са фолисом из престоничке ковнице из 592/593. године и Бољетин са фолисом кованим исте године у Антиохији.²⁰ У време цара Маврикија похрањене су и две оставе новца откривене на лимесу, у Великом Градцу и Босману, прва са последњом емисијом из 594/595. и друга са 595/596. годином.²¹ Важно је напоменути да се са новцем цара Маврикија завршава оптицај новца и у области Аквиса. Последњи забележен примерак из ове области, из једног утврђења у близини Кладова, представља новац кован 601/602. године.²² Прекид оптицаја рановизантијског новца у време владавине цара Маврикија указује, како је нагласио В. Поповић, на губитак значаја лимеса крајем VI века.²³ После овог времена оптицај новца се задржао само у регионалним центрима, Наисусу и Царичином граду (*Justiniana Prima*) у којима се бележи до друге деценије VII века.²⁴

Мали број налаза новца у Занесу указује на главне правце циркулације новца на Дунавском лимесу. Оптицај новца показује сличне трендове у Наисус - Нишу, а у мањој мери у Аквама - Прахову (Графикон 1).

Посебно се издвајају сличности у дистрибуцији ковница у време царева Анастасија I, Јустина I и Јустинијана I, где налазимо приближно исту процентуалну дистрибуцију са доминацијом ковнице Константинопољ (Графикони 3-5). За наредно раздобље, друге половине VI века, добијене су различите вредности, што је сматрамо одраз различитог порекла новца, у случају Прахова и из остава, будући да се код њих јавља велики број примерака

19 Јовановић 1984: 330.

20 Поповић 1975: 482-483.

21 Поповић 1975: 482-483; Morrisson et alii 2006: 330-332, no. 251 и 339, no. 260.

22 Јанковић 1981: 71.

23 Поповић 1975: 445-504.

24 Ivanišević 2010: 450-451.

цара Јустина II из ковнице Солун од 80.82%, што је далеко изнад просека. Исто тако, различите вредности за период ковања царева Тиберија и Маврикија, последица су малог узорка.

Налази рановизантијског новца из утврђења у Дијани - Занесу, иако малобројни, пружају податке о обнови циркулације новца указујући на значајне активности на граници у периоду од цара Анастасија I до цара Јустинијана I. Пад циркулације новца у другој половини VI века и њен прекид крајем истог столећа, јасан су индикатор о престанку византијске управе над вишевековном границом римског Царства.

КАТАЛОГ

Референце:

BMC - W. Wroth, *Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, London 1908.

DOC - A. R. Bellinger, *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Anastasius to Maurice, 491-602*, Vol. 1, Washington D.C. 1966.

MIBE - W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire (Anastasius I - Justinian I, 491-565)*, Wien 2000; W. Hahn, M. A. Metlich, *Money of the Incipient Byzantine Empire Continued (Justin II - Revolt of the Heraclii 565-610)*, Wien 2009.

Ratto - R. Ratto, *Monnaies byzantines*, Amsterdam 1959.

Анастасије I (491-518)

Константинопољ

Фолис

1. Ав. DNANASTA-[SIVSPPAVC] Попрсје Анастасија I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. М, изнад †, лево и десно *, испод Δ; у одсечку CON

Промер 33,5 mm; Тежина 15,75 g.

Референце: BMC 24-27; Ratto 337, 343; DOC 23f-g; MIBE 27: 512/517.

2. Ав. [DNAN]ASTA-SIVSPPAVC Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево и десно *, испод €; у одсечку CON

Промер 33 mm; Тежина 15,55 g.

Референце: BMC 28, 29; Ratto 338-339, 344-346, 348; DOC 23i-k; MIBE 27: 512/517.

Полуфолис

3. Ав. DNANASTA-SIVSPP[AVC] Попрсе Анастасија I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. Κ, лево †, десно €
Промер 28 mm; Тежина 6,21 g.
Референце: BMC 33; Ratto 358; DOC 24g; MIBE 33: 512/517.

Јустин I (518-527)

Константинопољ

Фолис

4. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Попрсе Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.
Рв. Μ, изнад †, лево и десно *, испод A; у одсечку CON
Промер 31 mm; Тежина 15,29 g.
Референце: BMC 20; Ratto 390; DOC 8a; MIBE 11: 518/522.
5. Ав. DNIVSTI-[NV]S[PP]AVC Иста представа.
Рв. Μ, изнад †, лево и десно *, испод A; у одсечку CON
Промер 31 mm; Тежина 16,64 g.
Референце: BMC 20; Ratto 390; DOC 8a; MIBE 11: 518/522.
6. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Иста представа.
Рв. Μ, изнад †, лево и десно *, испод B?; у одсечку CON
Промер 31 mm; Тежина 18,43 g.
Референце: BMC 21; Ratto 391; DOC 8b; MIBE 11: 518/522.
7. Ав. DNIVSTI-[NVSPPAVC] Иста представа.
Рв. Μ, изнад †, лево и десно *, испод Δ; у одсечку CON
Промер 30 mm; Тежина 16,21 g.
Референце: BMC 25-26; Ratto 393-395; DOC 8d; MIBE 11: 518/522.
8. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Иста представа.
Рв. Μ, изнад †, лево, *, десно †, испод A; у одсечку CON
Промер 30 mm; Тежина 14,10 g.
Референце: BMC 29; Ratto 397; DOC 9a; MIBE 12: 522/527.
9. Ав. DNIV[STI]-NVSPPAVC Иста представа.
Рв. Μ, изнад †, лево, *, десно †, испод A?; у одсечку CON
Промер 32,5 mm; Тежина 14,73 g.
Референце: BMC 29; Ratto 397; DOC 9a; MIBE 12: 522/527.

10. Ав. [D]NIVSTI-NVSPPAVC Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево, *, десно †, испод Г; у одсечку CON

Промер 31 mm; Тежина 15,95 g.

Референце: BMC 31; Ratto 399; DOC 10; MIBE 12: 522/527.

Полуфолис

11. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. К, изнад и испод *, лево, †, десно Г

Промер 26 mm, 9,25 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 15c; MIBE 19: 522/527.

12. Ав. DNIVSTI-NVSPPAV[C] Иста представа.

Рв. К, изнад и испод *, лево, †, десно Δ

Промер 26 mm; Тежина 8,69 g.

Референце: BMC -; Ratto 405; DOC 15d; MIBE 19: 522/527.

13. Ав. [D]NIVSTI-NVSP-VC Иста представа.

Рв. К, изнад и испод *, лево, †, десно €

Промер 26 mm; Тежина 6, 59 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 15e; MIBE 19: 522/527.

Никомедија

Фолис

14. Ав. [DNIVS]TI-NVSPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. М, изнад †, лево и десно *, испод В; у одсечку NIKM

Промер 32,5 mm; Тежина 14,13 g.

Референце: BMC 53; Ratto 417; DOC 28b, 29b; MIBE 35a: 518/522.

Кизик

Полуфолис

15. Ав. DNIVSTI-[NVSPPAVC] Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. К, лево †, између К-У, десно *

Промер 21 mm; Тежина 9,90 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 55: 518/527.

Солун

Фолис

16. Ав. [DNIVSTI]-NVSPPAVC Попрсје Јустина I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. М, изнад †, лево и десно *; испод А; у одсечку [Т]HESSOB

Промер 30 mm; Тежина 15,37 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 69: 518/527.

Јустиниан I (527-565)

Константинопољ

Фолис

17. Ав. DNIVSTINI-ANVS[PPAV] Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. М, изнад †, лево *, десно †, испод Г; у одсечку CON

Промер 33 mm; Тежина 15,62 g.

Референце: BMC 30-31; Ratto 484; DOC 28c; MIBE 84: 527/537.

18. Ав. [DN]IVSTINIA-NVSPPAVC Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево и десно †, испод Є; у одсечку CO[N]

Промер 30 mm; Тежина 14,13 g.

Референце: BMC 38; Ratto 491; DOC 29a; MIBE 87: 527/537.

19. Ав. [DNIVSTI]NI-ANVSPPAVC Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево и десно †, испод Є; у одсечку CON

Промер 31 mm; Тежина 16,40 g.

Референце: BMC 38; Ratto 491; DOC 29a; MIBE 87: 527/537.

20. Ав. [DNIVSTI]NI-[ANVSPPAVC] Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно X|Ч ||, испод В; у одсечку CON

Промер 34,5 mm; Тежина 17,79 g.

Референце: BMC 69; Ratto 517; DOC 42d; MIBE 95a: 543/544.

21. Ав. [DNIVSTINI-ANVSPPA]VC Иста представа.

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно X|X|I|Г, испод Д; у одсечку CON

Промер 30 mm; Тежина 17,22 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 51c; MIBE 95a: 554/555.

Полуфолис

22. Ав. DNIVSTINI-[ANVSPPAVC] Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. К, изнад и испод *, лево †, десно Г

Промер 27 mm; Тежина 8,82 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 33b; MIBE 90: 527/537.

23. Ав. DNIVST[INI-ANVS]PPAVC Иста представа.

Рв. К, изнад и испод *, лево †, десно Г

Промер 23 mm; Тежина 6,47 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 33b; MIBE 90: 527/537.

Никомедија

Полуфолис

24. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVC Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †

Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно XXX|II, испод NI-

Промер 28,5 mm; Тежина 7,47 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 154; MIBE 116a: 558/559.

Кизик

Фолис

25. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAV Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †

Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно X|X|X, испод B; у одсечку KYZ

Промер 31 mm; Тежина 17,45 g.

Референце: BMC 256; Ratto 635; DOC 180b; MIBE 120a: 556/557.

Антиохија

Полуфолис

26. Ав. DNIVSTINI-ANVSPPAVI Јустинијан I седи на престолу спреда; носи дијадему и плашт; десном руком држи скиптар, лево глоб са крстом.

Рв. К, десно †, између TНЄЧР, десно Г-

Промер 26 mm; Тежина 7,90 g.

Референце: BMC 315; Ratto 674; DOC 208; MIBE 135: 531/532-536/537.

Солун

16 нумија

27. Ав. [DNIVSTINI-ANVSPPAVI] Попрсје Јустинијана I окренуто на десно; носи дијадему, оклоп и палудаментум.

Рв. AISP, изнад †; у одсечку TЄ[S]

Промер 22 mm; Тежина 3,86 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC 98a.2-7; MIBE 169a: 538/552.

Полуфолис

28. Ав. [DNIVSTINI-ANVSPPAVI] Попрсје Јустинијана I приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља. У пољу - †

Рв. K, изнад †, лево A|N|N|O, десно XXX|ЧI.; у одсечку TЄS

Промер 23 mm; Тежина 5,36 g.

Референце: BMC 160-162; Ratto 573; DOC 104-106; MIBE 180: 562/565.

Јустин II (565-578)

Константинопољ

Фолис

29. Ав. [DNIVSTI-NVSPPAVI] Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоном спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар, глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. M, изнад †, лево A|N|N|O, десно A, испод B; у одсечку CON

Промер 31 mm; Тежина 14,37 g.

Референце: BMC 41; Ratto 793; DOC 26a; MIBE 43a: 570/571.

30. Ав. DNIVST[I-NVSPPAVI] Иста представа.

Рв. M, изнад †, лево A|N|N|O, десно X, испод A; у одсечку CON

Промер 31 mm; Тежина 14,74 g.

Референце: BMC 71; Ratto 815; DOC 38a; MIBE 43a: 574/575.

Полуфолис

31. Ав. DNVST[I-NVSPPAI] Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоном спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом.

Рв. K, изнад †, лево A|N|N|O, десно A, испод E

Промер 27 mm; Тежина 6,68 g.

Референце: BMC -; Ratto -; DOC -; MIBE 44c: 570/571.

Солун**Полуфолис**

32. Ав. DNIVST[I-NVSPPAVI] Попрсје Јустина II приказано спреда; носи шлем, дијадему и оклоп; десном руком држи глоб са крстом, лево штит са представом коњаника на десно који копљем пробада непријатеља.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно I; у одсечку T€[S]
Промер 25 mm; Тежина 5,14 g.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 61; MIBE 68b: 565/566.
33. Ав. DN[IVSTI]-NVSPPAVI Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно II; у одсечку T€S
Промер 20 mm; Тежина 4,92 g.
Референце: BMC 101; Ratto -; DOC 62; MIBE 68b: 566/567.
34. Ав. [DNIVSTI]-NVSPPAVI Иста представа.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно III; у одсечку T€S
Промер 21,5 mm; Тежина 5,11 g.
Референце: BMC 102; Ratto -; DOC 63.3-4; MIBE 68b: 567/568.
35. Ав. DNIVSTI-NVSPPAVI Јустин II, лево и Софија, десно са нимбом, седе на престолу са наслоним спреда; носе круну и дугу одећу; десном руком држе, цар глоб са крстом, царица скиптар са крстом
Рв. К, изнад Θ⁺C, лево A|N|N|O, десно X; у одсечку T€S
Промер 21,5 mm; Тежина 5,27 g.
Референце: BMC 117-118; Ratto -; DOC 78; MIBE 70e: 574/575.

Маврикије (582-602)**Константинопољ****Фолис**

36. Ав. DNMA[VRIC-TI]ЬЕРPP[AV] Попрсје Маврикија приказано спреда; носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом лево штит са представом коњаника на десно, који копљем пробада непријатеља.
Рв. М, изнад †, лево A|N|N|O, десно U испод €; у одсечку CON
Промер 28 mm; Тежина 10,20 g.
Референце: BMC -; Ratto 1044; DOC 29d; MIBE 67D: 587/588.

Полуфолис

37. Ав. DNMAVRIC-TIЬЕРPP[AV] Попрсје Маврикија приказано спреда; носи шлем и оклоп; десном руком држи глоб са крстом лево штит са представом коњаника на десно, који копљем пробада непријатеља.
Рв. К, изнад †, лево A|N|N|O, десно U?, испод .
Промер 25 mm; Тежина 4,50 g.
Референце: BMC -; Ratto -; DOC 51a-b; MIBE 70D: 587/588.

БИБЛИОГРАФИЈА:

Vasić, Kondić 1986

M. Vasić, V. Kondić, Le limes romain et paléobyzantin des Portes de fer, in: *Studien zu den Militärgrenzen Roms III. 13 Internationaler Limeskongress Aalen 1983*, Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 20, Konrad Theiss: Stuttgart, 542–560.

Велков 1984

В. Велков, Възпоменателен надпис за император Анастасий (491-518) от Рациария. *Археология* 2.3, 92-94.

Ivanišević 2010

V. Ivanišević, La monnaie paléobyzantine dans l'Illyricum du nord, *Mélanges Cécile Morrisson, Travaux et Mémoires* 16 (Paris), 441-454.

Јанковић 1981

Ђ. Јанковић, *Подунавски део области Аквиса у VI и почетком VII века*, Београд.

Јовановић 1984

А. Јовановић, Хајдучка Воденица, касноатничко и рановизантијско утврђење, *Старинар XXXIII-XXXIV*, 319-331.

Kondić 1984

V. Kondić, Les formes des fortifications protobyzantines dans la région des Portes de Fer, In: *Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin* (G. Dragon ed.), Collection de l'École française de Rome 77, École française de Rome: Roma, 131–161.

Kondić 1987

V. Kondić, Statio Cataractarum Diana, *Cahiers des Portes de Fer* IV, 43–48.

Кондић Ј. 1990

Ј. Кондић, Диана – утврђење I века, *Старинар XL-XLI*, 261–272.

Кондић Ј. 2009

Ј. (Ранков) Кондић, Станица Диана на дунавским катарактама. Station Cataractarum Diana – Polochrion Zanes. Пројекат Диана/Занес 1978/9–2008/9 (30 година пројекта Ђердап II), *Зборник Народног музеја XIX–1*, 367–402.

Kondić J. 2013

J. (Rankov) Kondić, Moesian Late Roman Limes on the Danube, In: *Constantin the Great and the Edict of Milan, 313. The Birth of Christianity in the Roman Provinces on the soil of Serbia*, I. Popović, B. Borić-Brešković (eds), National Museum in Belgrade: Belgrade, 36–59.

Morrisson et alii 2006

C. Morrisson, V. Popović, V. Ivanišević, *Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713)*, Réalités byzantines 13: Paris.

Поповић 1975

В. Поповић, Les témoins archéologiques des invasions avaro-slaves dans l'Illyricum byzantin, *Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité* 87.1, 445-504.

Rankov 1982

J. Rankov, Les Fouilles de Karataš – 1er rapport preliminaire 1978/79, *Cahiers des Portes de Fer* I, 51–69.

Rankov 1984

J. Rankov, Statio Cataractarum Dianae: la porte sud, fouilles de 1980, *Cahiers des Portes de fer* II, 7–14.

Rankov 1987

J. Rankov, Statio Cataractarum Diana: rapport des fouilles de 1982, *Cahiers des Portes de fer* IV, 5–36.

Hendy 1985

M. F. Hendy, *Studies in the Byzantine Monetary Economy C.300-1450*, Cambridge.

Црноглавац 2005

В. Црноглавац, Византијски новац (491-1078) из збирке Народног музеја у Нишу, *Зборник Народног музеј Ниш* 13-14, 61-162.

Cvjetićanin 2016

T. Cvjetićanin, *Kasnorimska keramika Đerdapa*, Narodni muzeju Beogradu, Beograd.

Špehar 2010

P. Špehar, *Materijalna kultura iz ranovizantijskih utvrđenja u Đerdapu*, Arheološki institut – Narodni muzej: Beograd.

VESNA RADIĆ
National Muesum in Belgrade

VUJADIN IVANIŠEVIĆ
Institute of Archaeology, Belgrade

EARLY BYZANTINE COINS FROM THE FORTRESS DIANA - ZANES

SUMMARY

Diana was a Roman fortress on the Danube, in the region of Đerdap (Iron Gates), which was renamed, according to Procopius, 'Záveç'.

During archaeological excavations at Diana – Zanes, 37 early Byzantine bronze coins were discovered, ranging from Anastasius I to Maurice, except the issues of Tiberius. The majority of the finds consists of folleis, the principal denomination in circulation during the first half of the 6th century, which was, in the second half of the century, especially during the reign of Justin II, replaced by half-folleis. Among the coins only one denomination of 16 nummi were recorded. Most coins from Diana - Zanes were minted in Constantinopolis, followed by the issues from the mints of Thessalonica, Nicomedia, Cyzicus and distant Antioch.

The renewal of coin circulation under Anastasius I, stimulated by the monetary reform, is linked to the restoration of the Danubian limes and cities, completed during the reign of Justinian I. These activities are apparent in the high percentage of coins of Justin I and Justinian I.

The decline in the circulation of coins in the second half of the 6th century testifies of Barbarian incursions, and its cessation at the end of the same century clearly indicates the withdrawal of the Byzantine administration from the Danubian limes.

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

Марија МАРИЋ-ЈЕРИНИЋ

Народни музеј у Београду

ОДЛИКОВАЊА ЈОВАНА АВАКУМОВИЋА У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ

Апстракт: Заоставштина личних предмета и одликовања Јована Ћ. Авакумовића (1841-1928), правника и политичара друге половине деветнаестог и почетка двадесетог века, 1930. године је поклоњена, тада Хисториско уметничком музеју. Њен фалеристички део данас је у саставу Збирке одликовања Народног музеја у Београду, а текст пред нама резултат је настојања да се кроз музеолошку обраду, архивска и историографска истраживања утврди документарност и културно-историјски значај још једног сегмента овог специфичног музејског наслеђа.

Кључне речи: Јован Авакумовић, заоставштина, одликовања, документарност, историјски контекст, заштита.

Обрада и публиковање одликовања Јована Авакумовића у склопу је раније започетих настојања да се грађа из Збирке одликовања Народног музеја у Београду, музеолошки обради, систематизује, документује у контексту фалеристичке типологије и историографије, те као таква учини доступном стручној и научној јавности. Подразумева се да је при томе основни мотив била свест о публиковању као адекватном виду заштите. Предходна искуства, стечена у раду са заоставштинама одликовања архимандрита Нићифора Дучића, генарала Јована Мишковића, дипломате Миленка Веснића и његове супруге Бланш,¹ допуњена су увидом да свака понаособ, структуром заступљених артефаката, али и својом „музејском историјом“ каналише правце истраживања и обликује модалитете њихове презентације.

О самом уласку Авакумовићеве заоставштине у Народни музеј сведочи неколико докумената, који доприносе реконструисању околности у којима

* m.jerinic@narodnimuzej.rs

1 Марић-Јеринић, Мухић 2008; Марић-Јеринић 2012; Марић-Јеринић 2013; Марић-Јеринић 2014.

је то реализовано. Да би се очувао *трајан сйомен моме њочившем оцу Госџ. Јовану Ђ. Авакумовићу, бившем Минисџру Председнику, Академику и великом Државнику, намерна сам њоклонийи Народном музеју следеће њокојникове ствари*, овако Љубица Авакумовић започиње своје обраћање музеју 9. септембра 1929. године.² У наставку детаљно предочава изглед његових личних предмета: *злајини сајџ са њоклојцем са ујравираним иницијалима А. Ј, на злајином ланцу дујом 40 цм на чијим крајевима се налазе злајина увлака за оловку и медаљон са ликом рано ѡреминуле ћерке Лейосаве. Један мали злајиан ланац дуј 11 цм и злајиан ѡечай-ѡрсџен са ујравираним иницијалима Ј.Ђ.А. Значај прстена истакнут је податком о његовом вишедеценијском наслеђивању у породици чији је предак, игуман манастира Боговађе Авакум, био борац Другог српског устанка. Одликовања су наведена са тачно утврђеним степеном и датумима доделе, за оне који су били познати из пратећих повеља: *Орден Карађорђевог звезде I реда са ленијом и дијломом, од 20. јуна 1904. ѡ. Орден Таковског крсџа I реда са ленијом и дијломом, од 7. јануара 1889. ѡ. Орден Свејој Саве I реда са ленијом и дијломом, од 20. септембра 1903. ѡ. Орден Милоша Великог III реда са ленијом и дијломом, од 7. јануара 1899. ѡ. Медаља усјомена на 40 ѡдишњицу Св. Андрејску Велику Скујшџину. Медаља Краља Пејџра, усјомена на њејов избор за Краља Србије 1903. ѡ. Таковски крсџ III реда за рајине заслуге 1876. ѡ. Уз одличја је приложено и пет фотографија, усјомена на долазак Краља Пејџра I ослободиоца као новоизабраној Владара Србије јуна 1903. ѡ. Обраћање се завршава изражавањем жеље да све наведено буде изложено у једној витрини, коју је поклонодавка сама обезбедила. Децидираност овог дописа постаје јаснија када се зна, да је саветодавац у поступку највероватније био Никола Зега, управник Етнографског музеја у пензији, преко кога је ова заоставштина и доспела у музеј.³ Предлог о поклону прослеђен је на одлучивање Министарству просвете, а у пропратном акту директор музеја Владимир Р. Петковић износи мишљење да би наведени предмети мојли бији ѡримљени за Хисџориску Збирку збој важне улоје коју је Ј. Ђ. Авакумовић имао у нашем државном живоју, а уз ѡо је био и члан С. К. Академије.⁴ Почетком следеће године, 25. јануара, Љубици Авакумовић је потврђен пријем заоставштине, у тада већ Хисториско уметнички музеј, са обавештењем о инвентарним бројевима под којим су предмети заведени.⁵**

Детаљно изношење садржаја аката о уласку заоставштине у музеј, у функцији је потврде њене документарности.⁶ Истовремено, овај сачувани

2 Архив Југославије, Фонд бр. 66/320.

3 Инвентар историске збирке Народног музеја, бр. 1386. У то време Никола Зега је хонорарно ангажован на пословима уређења историјске збирке, која је страдала у Првом светском рату.

4 Архив Југославије, Фонд бр.66/320; Владимир Р. Петковић је директор Народног музеја од 1919. до 1935. године.

5 Архив Србије, Лични фонд Јована Ђ. Авакумовића: ЈА – 113; Витрина је заведена у инвентар ствари под бројем 316, а објекти у инвентар Историске збирке под бројевима од 1381. до 1391.

6 Поклон заоставштине објавиле су и дневне новине Политика 23. јануара 1930., са погрешно наведеним степеном Ордена Милоша Великог.

пример, указује на уређеност процедура и поновно успостављање основних механизма у раду институције након великих страдања у Првом светском рату. Потврду за то проналазимо и у историографији музеја, у којој се о периоду између 1923. и 1934. године говори, као о времену опоравка и осетног развоја. Културно-просветна мисија музеја тада је настављена са новим полетом и више моралне и материјалне потпоре. Заслуге за напредак приписују се труду управника Владимира Петковића, новом стручном особљу, подршци и материјалној помоћи државе и многих донатора.⁷ Пример великих добротвора, попут Михаила Пупина и Ђорђа Вајферта, следили су они мањи, па тако приспеће заоставштина са одликовањима, значајних личности националне историје у овом периоду, треба посматрати у контексту истих околности.⁸

О *важностии улоге*, правника и политичара Јована Авакумовића (1841-1928), у *нашем државном живојиу*, како је то изречено у прилог музеализације његове заоставштине, говоре чињенице из биографије.⁹ Почетком шесдесетих година деветнаестог века, по завршетку правног одсека на београдском Лицеју, ступио је у државну службу чиме започиње каријеру, која је у великој мери одређена припадањем знаменитој породици Бабадудића, али и Либералној странци. Његово страначко опредељење било је породично предодређено, јер су му ујаци Живко Карабиберовић, Панта Јовановић и Јован Белимарковић били истакнути либерални прваци. Авакумовић је припадао такозваном малађем крилу Либералне странке.¹⁰ Као државни питомац, од 1862. до 1866. године, наставља студије права на универзитетима у Хајделбергу, Берлину, Цириху и Паризу. По повратку у Србију постављен је на положај начелника Министарства унутрашњих дела.¹¹ За време краткотрајне владе Јована Ристића 1873. године био је министар унутрашњих послова. Током српско-турских ратова од 1876. до 1878. године поново је на дужности начелника Министарства унутрашњих дела. На месту министра унутрашњих дела био и 1880. године. После пада Ристићеве владе Авакумовић постаје судија Касационог суда и интензивно се бави изучавањем казненог права. Објављује тада више књига и расправа с којима је стекао углед најбољег кривичара међу српским правницима. Након формирања коалиционе владе либерала и радикала 1887. године на челу са Јованом Ристићем, постаје министар правде. Како ни ова влада није потрајала, после њеног одступања отворио је адвокатску канцеларију и брзо стекао велики углед у вођењу кривичних парница (сл. 1).

7 Коларић 1991, 11-16.; Поповић 1994, 20-22.

8 Заоставштина одликовња Стеве и Теодора Радосављевића је у Музеју од 1930., а Миленка Веснића од 1933. године.

9 Аноним 1896; 1927; 1936; Јовановић 1928; Пржић 1928; Moritsch 1973; Вулетић 1999; Попов 2004; Авакумовић 2008; Крестић 2010.

10 Рајић 1999, 99.

11 На овом положају је био од 1868. до 1872. године.

Сл. 1 – Јован Ђ. Авакумовић, Милан Јовановић око 1900 (САНУ-Ф 186/3)

Fig. 1. Jovan Avakumović, Milan Jovanović, around 1900 (САНУ-Ф 186/3)

Управљање Либералном странком Ристић му је препустио у фебруару 1889. године када је постао први краљевски намесник. Авакумовићево председавање странком, обележено је окупљањем борбених адвоката из унутрашњости Србије, са којима је покренуо оштру скупштинску дебату против бројнијих радикалских посланика. Са новим сарадницима учинио је либерале одлучнијим и предузимљивијим, нарочито у трговачким и чиновничким круговима. После пада владе Николе Пашића 9. августа 1892. године, поверен му је мандат за састављање нове владе, за себе је поред премијерског места узео и Министарство иностраних дела. Због недовољног броја представника његова влада је распустила Народну скупштину и расписала нове изборе за 25. фебруар 1893. године са намером да обезбеди превласт у скупштини. Уз многе нерегуларности, либерали су једва сакупили минималну већину посланичких мандата, довољну за останак на власти, али не и за стабилизацију политичких прилика у земљи. Користећи ову нестабилност, бивши краљ Милан и малолетни Александар Обреновић, у договору са радикалским првацима извели су државни удар 1. априла 1893. године, када је свргнуто Ристићево намесништво и Авакумовићева влада. Седамнаестогодишњи Александар проглашен је пунолетним, формирана је радикалска влада, а устав из 1888. замењен је оним из 1869. године. Са оптужбом злоупотребе власти, кршења устава и закона, радикалска скупштина, изабрана у мају 1893. године, предала је Авакумовића и друге истакнуте либе-

рале највишем Државном суду, али су убрзо амнестирани. Од тада он постаје опозиција обреновићевским режимима и владама. После једног неуспелог покушаја да, након веридбе краља Александра и Драге Машин, поправи односе са Двором, наставио је са нападима на владајући режим. Такав став га је навео да се прикључи официрско-политичкој завери против краља. После уклањања владарског пара, као најискуснији и најугледнији политичар преузео је дужност председника превратничке владе, којој је основни задатак био проглашење кнеза Петра Карађорђевића за новог краља Србије.¹²

Након тога Авакумовић се повукао са политичке сцене, негирајући своје учешће у мајском преврату 1903. године, што се сматра својеврсним куриозитетом. У данима слома Србије крајем 1915. године заробљен је од окупационих снага Аустроугарске и интерниран до средине 1918. у логор Цеглед у Мађарској, а затим до краја рата у Хицинг у Аустрији. По повратку у Београд није се више бавио политиком.

Повлачење из јавног живота није утицало на перцепцију Авакумовићевог значаја од стране савременика, који су се огласили поводом његовог упокојења 2. августа 1928. године.¹³ Посебно је истакнута чињеница да је био међу првим правницима свога доба и то као одличан судија и један од најбољих адвоката, који се успешно бавио науком. Значај његовог рада и доприноса у области кривичног права потврђена је пријемом у редовно чланство Српске краљевске Академије 1892. године.¹⁴ Промишљању Авакумовићеве друштвене улоге прикључио се и Слободан Јовановић ставом, да је био успешнији правник него политичар: *У његовој историји, он је био његово социјално у полозицији, и његов историјски значај имаће да се цени, не по ономе што је урадио за време свој крајњој проласка кроз владу, него по оној борби коју је водио противу радикализма од 1889 до 1901, и противу личној режима од 1893 до 1901.*¹⁵

Убрзо након Авакумовићеве смрти, оснивањем задужбине у оквиру Српске краљевске академије и пријемом заоставштине у национални музеј, оформљена су места сећања на значај његове друштвене улоге под окриљем државних институција највишег ранга.¹⁶ Одмах по уласку у музеј, предмети који су му припадали, изложени су у оквиру поставке историјске збирке, о чему је Српску краљевску академију известио њен нови кустос Ђорђе Мано-Зиси.¹⁷ О условима излагања у музеју, који је од 1922. године био привремено смештен у изнајмљеној породичној кући у улици Кнеза Милоша, у истом извештају реферише и управник Петковић: *Због неугодности и недовољности простора у музеју излагања није могло бити радикалније измене у пројектовању*

12 Попов 2004, 44.

13 Пржић 1928; Јовановић 1928.

14 Његова важнија дела из области кривичног права су: *Теорија казнене права*, 10 томова, Бг 1887/1897; *Важности кривичног закона*, Бг 1882; *Нужна одбрана*, Бг 1883; *Продужен злочин*, Бг 1883; *Стицај злочина*, Бг 1883.

15 Јовановић 1928, 640.

16 Аноним 1936.

17 Мано-Зиси 1930, 246. Ђорђе Мано-Зиси је за кустоса историјске збирке постављен 1928. године.

*предмета. Док не буде бољих услова и нових виџрина, многе ствари морају остати у мајацину.*¹⁸ У таквој ситуацији чини се да је поклањање предмета заједно са витрином била добра одлука, а захваљујући сачуваној фотографији у прилици смо да стекнемо увид о начину на који је заоставштина тада била изложена.¹⁹ Фотографија исте витрине, само другачије кадрирана, публикована је и у монографији Музеја кнеза Павла као илустрација његове историјске поставке.²⁰ На основу тога било би логично закључити да је Авакумовићева заоставштина ушла у састав нове поставке Историјског одељења - *Собе Обреновића*, како је то наведено. Међутим уочавањем таквих детаља као на пример да портрети, који окружују витрину не представљају само чланове породице Обреновић, као и начин њиховог постављања, тик један до другог и у два реда до плафона, пре указује на излагачку неадекватност куће Раше Милошевића него на нову, пажљиво конципирану поставку у светлим и пространим просторијама Новог двора (сл. 2).²¹

Сл. 2 – Витрина са заоставштином Јована Ђ. Авакумовића у Историско уметничком музеју (Архив Србије- ЈА 151)

Fig. 2. Showcase with the legacy of Jovan Đ. Avakumović in the History and Art Museum (Archive of Serbia - JA 151)

Истраживања, предузимана са циљем утврђивања да ли је Авакумовићева заоставштина била презентована у годинама које су уследиле, нису дала

18 Петковић 1930, 231.

19 Архив Србије, Лични фонд Јована Авакумовића, ЈА-151, ПО кут. 236: бр. 66,68.

20 Чубрић 2009, 195. Фотографија са потписом: *XI Историјски иорџреџи у оквиру иоставке Историјској одељења Музеја кнеза Павла – Соба Обреновића.*

21 О поставци Историјског одељења Музеја кнеза Павла сведочи и запис Ж. М. Јевремовића, који је публикован одмах након његовог отварања и у коме нема података који би потврдили излагање Авакумовићеве заоставштине. (Јевремовић 1937, 14-16).

позитивне резултате. Друштвене промене и нови курс културне политике, након другог светског рата, разлог су изласка из фокуса експозиције артефаката новије националне историје. Потреба да се установи шта се касније дешавало са његовим личним предметима и одликовањима, проистекла је из намере да се образложи данашње стање заоставштине. Архивска документација Народног музеја садржи сведочења о угрожености експоната након бомбардовања у априлу 1941. године, када су од детонације попуцали прозори и витрине а поједини предмети нестали.²² У Записнику из октобра исте године експлицитно се констатује да је сандук, у коме су чуване заоставштине Авакумовића и Радосављевића, обијен и да су нестали Авакумовићеви лични предмети, уз напомену да су врата магацина била обијена априла месеца, када су вероватно и однешени.²³ Иако осим личних златних драгоцености тада није регистрован и нестанак његовог Ордена Таковског крста првог реда, највероватније је да се то управо тада и догодило. На срећу, лични предмети су касније пронађени у нумизматичкој каси, а додатна мера обезбеђења било је њихово завођење у попис златног новца.²⁴ Што се предмета историјске збирке тиче, којој су припадала и одликовања, одмах након рата, без детаљног сравњивања са инвентарима, запаковани су и смештени у подруму конака Кнегиње Љубице уз напомену да ће се детаљан преглед моћи обавити тек код поновног уређења музеја.²⁵ До уређења није тако брзо дошло, јер су уследиле још две сеобе, а музејски материјал је више пута запакиван и распакиван и много времена је трошено на преглед и равизије.²⁶ *Списак предмета историјске одељења Уметничког музеја* из 1947. године, документује начин сравњивања артефаката у задатим условима, где су одликовања наведена само кроз бројно стање и личност носиоца, при томе Авакумовићево ордење није ни поменуто.²⁷ Овај, као и други примери потврђују да основна обрада фалеристичке грађе није била на нивоу, који би послужио као сигурано полазиште у истраживању. Основни разлог таквог односа треба видети у концепцијским променама кроз које је музеј пролазио. Из веома комплексне садржине Музеја издвојен је добар део материјала који је уступљен другим музејима.²⁸ На тај начин су 1966. године у Историјски музеј Србије ушли и лични предмети Јована Авакумовића.²⁹

Фалеристички део заоставштине, који се данас чува у Збирци одликовања Народног музеја у Београду, систематизован је у једанаест, хронолошки уређених каталожских јединица. Сходно томе *Орден Таковског крста првог реда*,

22 АНМ Бр. 296/10 мај 1941.

23 АНМ Бр. 552/9. октобар 1941.

24 АНМ Бр. 258/20. март 1948.

25 АНМ бр.4/12. јануар 1945.

26 Мано-Зиси 1965, 347.

27 АНМ бр. 1172/28. новембар 1947.

28 Војни музеј, Историјски музеј Србије, Музеј Вука и Доситеја, Музеј града Београда, Музеј примењене уметности, Музеј фресака, музеји у унутрашњости.

29 Инвентарни бројеви под којим су заведени Авакумовићеви лични предмети у ИМС: Р-192/1914 (прстен); Р-193/1915 (ланац); Р-194/1916 (сат са увлаком и медаљоном).

представља прво Авакумовићево одликовање. У недостатку повеље, време и разлог његове доделе документујемо написом из Српских новина: *Њејова Свејлост књаз Милан М. Обреновић IV. на њредлој министра унутрашњих дела, ценећи и уважавајући заслуге, стичене у рату за ослобођење и независности, указом од 10. августа ове године, благоволо је наградиши Таковским крстом III степена: Јована Ђ. Авакумовића, начелника II полицијској одељења у министарству унутрашњих дела.*³⁰ За ближи контекст овог одликовања занимљиво је сведочење самог Авакумовића. У публикованом делу својих мемоара он бележи, да је током Српско-турских ратова 1876.-1878. био задужен за дешифровање свих телеграма Врховне команде које је прослеђивао Министарству унутрашњих послова, за шта је и одликован.³¹ У типолошком погледу, примерак из Збирке је такозвани „велики модел“ без ознаке радионице, а израђиван је током и непосредно по завршетку Српско-турског рата искључиво у степену командера или „о врату“, како је тада именован III ред.³² Знатан број ових ордена дорађиван је додавањем мачева после доношења *Закона о Ордену Таковској крста са мачевима* из 1883. године, што је утицало на то да примерци без њих данас представљају реткост (кат. бр. 1).³³

Следеће одликовање, *Таковски њрвој реда*, краљ Милан му је доделио 1. јануара 1889. године.³⁴ О томе данас у заоставштини сведочи само сачувана повеља, јер је орден, како је предходно образложено, највероватније део музејских губитака насталих одмах након бомбардовања у априлу 1941. године.³⁵ У одсуству других индиција за контекст доделе овог, у то време највишег одличја, треба имати у виду тадашње политичке прилике.³⁶ Чињеница да га је краљ њиме наградио месец дана пре своје абдикације, коју је објавио на прослави Дана Краљевине 22. фебруара 1889. године, јасно указује на Авакумовићеву укљученост у тај догађај. Непосредно пред абдикацију, у покушају да га придобије за место у будућем намесништву, краљ Милан му је отворено образложио разлоге због којих се одлучио на тај чин.³⁷ Даљи развој догађаја припада главном току српске историје 19. века. Силазећи са престола краљ Милан је, по Уставу, одредио три намесника Ристића, Протића и Белимарковића, а Таковски крст првог реда сведочи о улози Јована Авакумовића у томе (кат. бр. 2).

Сјоменицом четрдесетгодишњице Свејоандрејске скујшћине, на основу текста сачуваног уверења, награђен је у својству члана Академије

30 Српске новине. бр. 183./19. август 1878.

31 Авакумивић 2008, 161-162; У својим сећањима он орден именује „Таковским крстом трећег реда са мачевима“, што примерак из заоставштине не потврђује, а може се сматрати својеврсном сублимацијом нечега што није реализовано, иако је од 1883. за то постојала законска могућност.

32 Сав, Мухић 2009, 45.

33 Податак из Шематизма да му је 1878. додељен Таковски крст четвртог реда се, према свему наведеном, може сматрати нетачним (Шематизам 1895, 11).

34 Шематизам 1895, 11.

35 АНМ Бр. 552/9. октобар 1941.

36 Таковски крст првог реда у то време је био врхунац друштвеног ранга. (Јоановић Стоимировић 1987, 87)

37 Крстић 2007, 200.

Наука, указом краља Србије Александра I од 12. децембра 1898. године, као знак *йризнања заслуја сйечених за Дом Обреновића*. Један од механизма утемељења његовог режима од 11. октобра 1897. године, био је развијање култа династије. О размерама таквих настојања, поред осталог сведоче, подизање споменика оснивачу династије Милошу Обреновићу у Пожаревцу, установљење његовог ордена, као и свечано обележавање јубилеја Светоандрејске скупштине, којом је династија успостављена.³⁸ Примерак медаље из заоставштине додељен је приликом саме прославе и припада њеном првом издању, без ознаке мајстора или радионице (кат. бр. 3 и 4).³⁹

Орденом Милоша Великог йрећеи рега, према сачуваној повељи, Авакумовић је одликован 11. априла 1899. године. Према члану 5. Закона о овом ордену, свима који су одликовани до празника Цвети, који је те године био 18. априла, указана је посебна част: *У времену од усйановљења овог ордена йа до Цвети 1899. Краљ може йодарићи орден Милоша Великог без нарочићој йомињања заслуја, које йим одликује. Од Цвети 1899. йочевши у сваком Указу, којим се ма који сйейен овог ордена йодарује, казаће се заслуја која се одликује.*⁴⁰ У непуне четири године постојања, ово одликовање није често додељивано, па данас има и раритетну вредност.⁴¹ Уз жигове прописане законом на аверсу испод круне, примерак из заоставштине, садржи и ознаку радионице Карла Флајшхакера, која је била главни произвођач овог ордена. Портрет кнеза Милоша, израђен је врло минуциозно у техници вишебојног емајла, а детаљи круне и реверса медаљона цизелирани су и уобличени у маниру најбољих европских произвођача одликовања. Изузетан дизајн и врхунски квалитет израде одлике су овог последњег ордена династије Обреновића (кат. бр. 5 и 6).

Сйоменицом избора Пејтра Карађорђевића за краља Србије од 8. августа 1903. године обележен је догађај у коме је Јован Авакумовић имао истакнуту улогу. Као председник владе, којој је основни задатак био проглашење кнеза Петра Карађорђевића за Краља Србије, он је припадао најужем круту људи, чије награђивање је било основни мотив за оснивање споменице.⁴² Примерак из заоставштине представља њено прво издање, чији је аверс са ликом краља Петра рађен према предлошку вајара Ђорђа Јовановића. На основу жига на тилуту са латиничним словима J. S., произведена је у бечкој радионици Јозефа Кристлбауера (кат. бр. 7).

Већ 20. септембра исте године новоизабрани краљ га је наградио и *Орденом Светио Саве йрвог рега*. Посвећен спомену на творца Српске цркве,

38 Јовановић 1935, 382.

39 Поједини примерци ових медаља носе ознаке бечке радионице Јозефа Кристлбауера (Joseph Christlbauer), али већина нема никаквих ознака.

40 Закон је постао правоснажан 17. децембра 1898. године, а први пут је објављен у *Српским новинама* бр. 280, 22. децембра 1898.

41 Након „мајског преврата“ 1903. Због изразито династичког карактера укинута су Орден Милоша Великог и Орден Таковског крста, а ордени Белог орла и Светог Саве су типолошки измењени и задржани због њиховог ширег историјског значаја.

42 Зборник закона и уредаба LVIII, 1903, 809.

просветитеља и законодавца, овај орден је намењен награђивању широког спектра заслуга: у религији, просвети, култури, државној и локалној управи. Са променом династије 1903. године, на реверсу орденског знака, иницијал владара замењен је годином оснивања Ордена 1883. Одликовање из заоставштине у том смислу представља посебну занимљивост, јер се на реверсу његовог орденског знака још увек налазе иницијали караља Александра Обреновића, а израђен је у бечкој радионици Георга Адама Шајда (кат. бр. 8 и 9).

Највише одликовање нове српске династије, Орден Карађорђевог звезде, основано је на стогодишњицу Првог српског устанка 1904. године. Прво додељивање новоустановљеног ордена уприличено је у овој години великог јубилеја на рођендана Краља Петра 29. јуна. Повеља *Ордена Карађорђевог звезде првог реда*, из заоставштине Јована Авакумовића носи исти датум, што значи да је својим заслугама ушао у најужи круг од девет личности које су тада одликоване првим редом. Образложење за ванредни поступак, која излази из оквира законских одредаба дато је у Краљевом Указу 28. јуна 1904. године: *Карађорђево звезда даје се у Србији редом, почевши са IV редом и њекако је одликовани са нижим редом прве две године, може добити даљи виши ред. Но у току ове јубиларне године Краљ задржава безгранично право располања редовима овог одличја.*⁴³ Изузимање од уобичајених законских прописа у случају доделе овог последњег Авакумовићевог одликовања на симболичан начин указује на значај његове улоге у историји Србије (кат. бр. 10 и 11.).

43 Попис свих одликованих лица публикован је на првој страни Српских новина бр. 137. од 29. јуна 1904. године. У истом броју публикован је и Указ којим се образлаже оваква додела одликовања.

КАТАЛОГ ОДЛИКОВАЊА ЈОВАНА АВАКУМОВИЋА (1841-1928)

1. Орден Таковског крста трећег реда

Оснивач: кнез Михаило Обреновић.

Устаповљен: 22. маја 1865. године.

Орденски знак је бело емајлирани крст малтешког типа на којем се налази Светоандрејски крст.

Аверс: у црвено емајлираном медаљону је монограм владара МО III са круном, оивичен плаво емајлираном траком са натписом орденске девизе: ЗА ВЕРУ КНАЗА И ОТЕЧЕСТВО. Све је уоквирено зеленим лаворовим венцем који је у доњем делу везан машном. У надвишењу се налази круна.

Реверс: у црвено емајлираном медаљону крунисани грб Кнежевине Србије.

Материјал: сребро, позлата, емајл.

Димензије ордена: 73 × 43 mm.

Радионица: без ознаке.

Црвена трака за ношење о врату са белом и плавом пругом уз руб, ширине 39 mm.

Орден се налази у аутентичној браон кутији са утиснутим грбом Кнежевине Србија.

Инв. бр. 20_1347/7; Ист. инв. 1390

Повеља није сачувана, али је датуму указа 10. август 1878. познат из Српских новина бр. 183./19. август 1878./

2. Повеља за Орден Таковског крста првог реда

Београд, 1. јануар 1889. године.

Материјал: папир.

Димензије: 42,5 × 28 cm.

Ист. инв. 1390

3. Споменица четрдесетогодишњице Светоандрејске скупштине

Оснивач: краљ Александар I Обреновић.

Установљен: 12. децембра 1898. године.

Октогонална медаља.

Аверс: у венцу од лавора и хроста натпис: СЛАВА ВЕЛИКОМ / МИЛОШУ / СЛАВА / СВЕТО АНДРЕЈЦИМА

Реверс: по средини су године 1858-1898.

Материјал: сребро.

Димензије: 34 mm.

Радионица: без ознаке

Трака светлоплава са две црвене ивичне пруге сложена у троугао, ширине 41mm.

Медаља је у црвеној кутији са натписом на поклопцу: МЕДАЉА / "МИЛОША ВЕЛИКОГ"; на унутрашњој страни поклопца је лого набављача ордена: *Макса С. Анионијевић / Београд*

Инв. бр. 20_1347/5; Ист. инв. 1388

4. Уверење за Споменицу четрдесетогодишњице Светоандрејске скупштине

Београд, 21. фебруар 1899. године.

Материјал: папир.
Димензије: 40,5 × 29,5 см.
Ист. инв. 1388

5. Орден Милоша Великог трећег реда

Оснивач: краљ Александар I Обреновић.

Установљен: 17. децембра 1898. године.

Орден се састоји од медаљона и круне византијског типа у надвишењу.

Аверс: у средишњем медаљону је портрет кнеза Милоша, сликан у техници вишебојног емајла и уоквирен позлаћеним прстеном. На овај оквир се надовезује плаво емајлиран овал украшен сребрним храстовим венцем. Испод је позлаћени двоглави орао са српским грбом на грудима и бело емајлираном траком међу канцама, на којој је натпис: ЦВЕТИ – 1815. Изнад портрета је иницијал М, позлаћен са два мала крина и једним стилизованим крстастим цветом, који цео медаљон спаја са круном. Испод круне - десно: ; лево: А, .

Реверс: у средини медаљона “Таковска застава”, са симболом крста у чијем подножју је монограм А I са круном Немањића. Испод иницијала ловорово-храстов венац, а све је обавијено храстовим гранама. Изнад заставе се назира излазеће сунце на чијим зрацима је полукружни натпис МИЛОШ ВЕЛИКИ. При дну је црвено-емајлирани штит са златним рубом и годином установљења ордена 1898.

Материјал: сребро, позлата, емајл.

Димензије: 70 × 33 mm.

Радионица: Карл Флајшхакер (Karl Fleischhacker) Беч.

Трака је светло плаве боје за ношење око врата, ширине 40 mm.
Орден је у плавој кутији, на поклопцу натпис: ОРДЕН / “МИЛОША ВЕ-
ЛИКОГ” /
III; на унутрашњој страни је лого набављача: *Макса С. Антионијевић / Бео-
град*
Инв. бр. 20_1347/4; Ист. инв. 1387.

6. Повеља за Орден Милоша Великог трећег реда

Београд, 11. април 1899. године

Материјал: папир.

Димензије: 42,5 × 28 cm.

Ист. инв. 1387

7. Споменица избора Петра Карађорђевића за краља Србије

Оснивач: краљ Петар I Карађорђевић.

Установљен: 8. августа 1903. године.

Аверс: Леви профил попрсја владара. Около натпис: ПЕТАР I - КРАЉ СРБИЈЕ. Испод сигнатура: Ђ.Ј. 1903 - CHRISTLBAUER

Реверс: Натпис: ЗА УСПОМЕНУ / ИЗБОРА / КРАЉА ПЕТРА I / 1804-1903; испод: сунце, мац, застава са грбом Краљевине; около венац од ловорове и тополине гране. На тилугу су жиг и иницијали мајстора: ; **J•C**

Материјал: сребро, позлата.

Пречник: 35 mm.

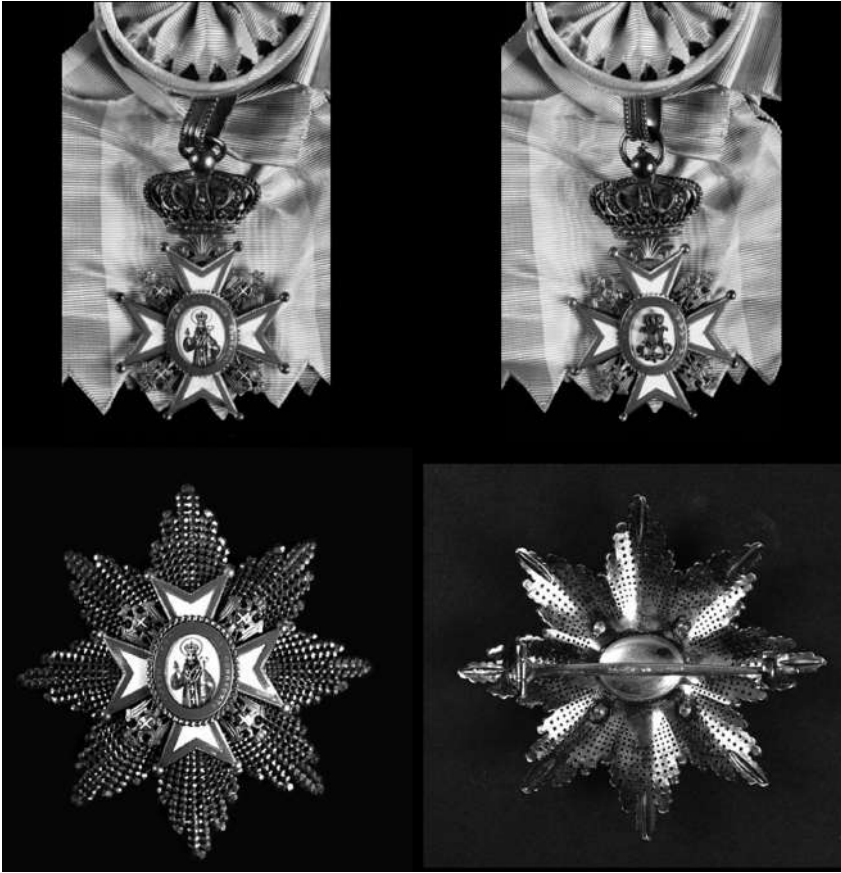
Радионица: Јозеф Кристлбауер (Josef Christelbauer) Беч, по предлошку вајара Ђорђа Јовановића.

Трака је бела са плавом и црвеном ивичном пругом сложена у троугао, ширине 39 mm.

Медаља у црвеној кутији са натписом: МЕДАЉА КРАЉА ПЕТРА I; на унутрашњој страни су грб и лого набављача: МИЛАН АРСЕНИЈЕВИЋ И КОМПАНИЈА / БЕОГРАД

Инв. бр. 20_1347/6; Ист. инв. 1389.

8. Орден светог Саве првог реда

Оснивач: краљ Милан I Обреновић.

Установљен: 23. јануара 1883. године.

Измене: 1904. године.

Орден се састоји од орденског знака на ленти и звезде. Орденски знак је у облику малтешког крста од позлаћеног сребра испуњен белим и, уз ивицу, плавим емајлом. На врховима крака крста су позлаћене куглице а између двоглави орлови српског грба. У надвишењу је круна. На алки изнад ознаке: G.A.S., A, .

Аверс: у овалном бело емајлираном медаљону је лик Светог Саве. У плаво емајлираном прстену је натпис: ТРУДОМ СВОИМ ВСЈА ПРИОБРЕТЕ.

Реверс: у овалном бело емајлираном медаљону је крунисани монограм М I. У плаво емајлираном прстену златом је осликан ловоров венац. Звезда је осмокрака са зрацима од брушених кристалића на којој је апликован аверс орденског знака. Ознаке на полеђини звезде: A, ; G.A.-SCHEID, A A WIEN.

Материјал: сребро, позлата, емајл.

Димензије: 92 × 50 mm; 98 × 93 mm.

Радионица: Георг Адам Шайд (Georg Adam Scheid), Беч.

Орден је у плавој кутији са српским грбом, а на унутрашњој страни је лого произвођача: Г. А. Шайд / Беч.
Инв. бр. 20_1347/2; Ист. инв. 1385.

Повеља: 20. септембар 1903.

9. Повеља за Орден Светог Саве првог реда

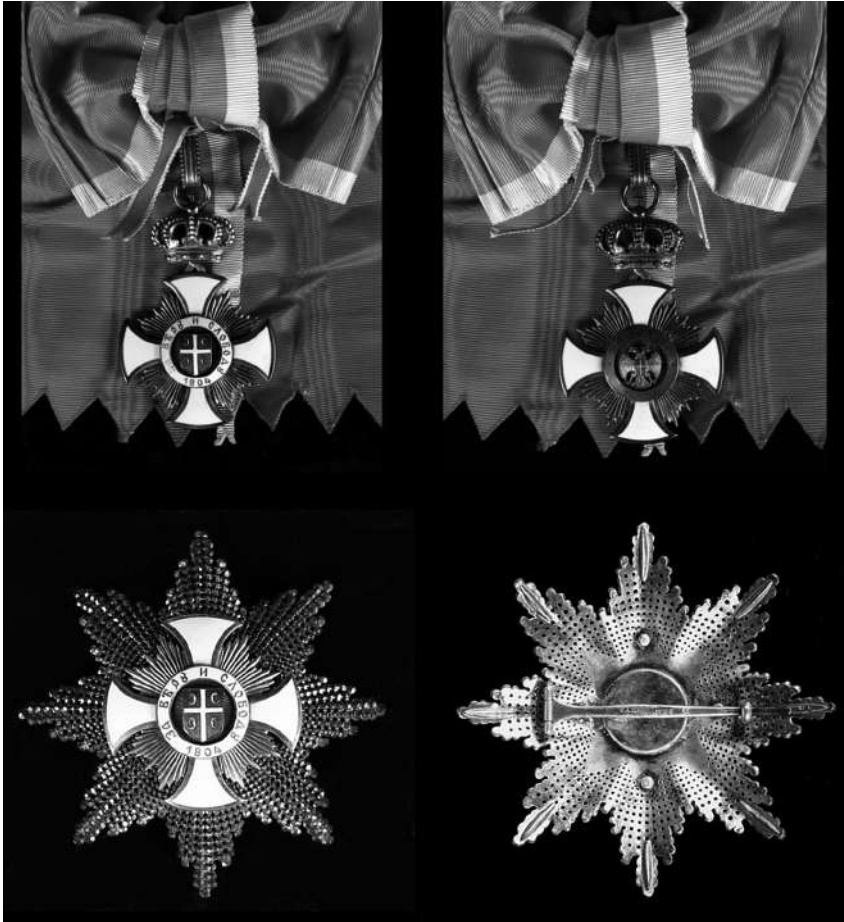
Београд, 20. септембар 1903. године.

Материјал: папир.

Димензије: 42,5 × 28 cm.

Ист. инв. 1385.

10. Орден Карађорђеве звезде првог реда

Оснивач: краљ Петар I Карађорђевић.

Усђановљен: 1. јануара 1904. године.

Орден се састоји од орденског знака на ленти и звезде.
Орденски знак је у облику крста, са бело емајлираним крацима, а изнад је круна. Између крака крста су зраци неједнаке дужине. На алки изнад круне су ознаке: , А, G.A.S.

Аверс: у средини крста је бело емајлиран прстен са натписом: ЗА ВЕРУ И СЛОБОДУ 1804. У њему се на плавом пољу налази стари грб (црвени штит са белим крстом и оцилима).

Реверс: у средини је плаво емајлиран прстен са натписом: ПЕТАР I 1904. У њему је на црвеном пољу грб (двоглави бели орао са штитом).
Орденска звезда је осмокрака са зрацима од брушених кристалића на којој је апликован аверс орденског знака. На полеђини звезде су ознаке: А; ; G.A.S.; G.A.SCHEID WIEN A A;

Материјал: сребро, позлата, емајл.

Димензије: 80 × 49 mm; 93 × 93 mm.

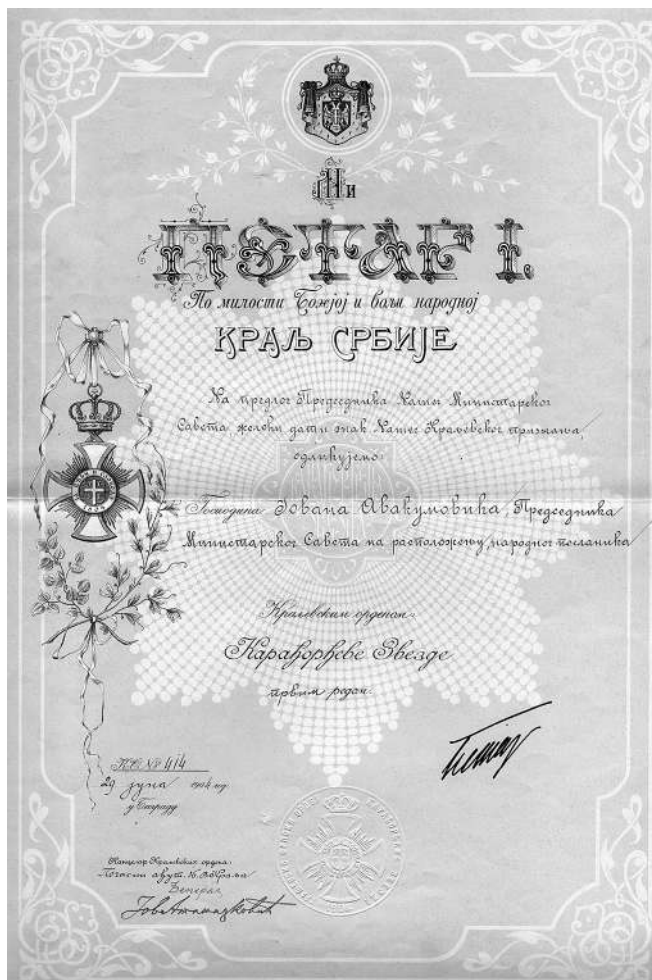
Радионица: Георг Адам Шайд (Georg Adam Scheid), Беч.

Лента је од моарираних свиле, црвене боје са белим пругама на крајевима, ширине 104 mm.

Орден је у црвеној кутији са српским грбом, на унутрашњој страни поклопца је лого произвођача: *Г.А.Шайд / Беч*

Инв. бр. 20_1347/1; Ист. инв. 1384.

11. Повеља за Орден Карађорђевог звезда првог реда

Београд, 29. јун 1904.

Материјал: папир.

Димензије: 50 × 38 cm.

Ист. инв. 1384.

ИЗВОРИ:

- Архив Србије: Лични фонд Јована Авакумовића.
Архив Југославије: Фонд министарства просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.
Архива Народног музеја у Београду.
Инвентар историјске збирке Народног музеја (1928-1948).
Периодика: *Српске Новине, Политика.*
САНУ: Архив фотографије.

ЛИТЕРАТУРА:

Авакумовић 2008

Ј. Ђ. Авакумовић, *Мемоари*, Сремски Карловци, Нови Сад.

Аноним 1896

Аноним, Биографије чланова Академије / Јован Ђ. Авакумовић, *Годишњак Српске Краљевске Академије IX*, Београд, 228 – 233.

Аноним 1927

Аноним, Јован Ђ. Авакумовић / Редовни члан. Исправка и допуна биографији, штампаној у „Годишњаку“ за 1895 годину, *Годишњак Српске Краљевске Академије XXXV*, Београд, 209 – 210.

Аноним 1936

Аноним, Из живота породице Ј. Ђ. Авакумовић, *Педесетогодишњица Српске Краљевске Академије*, књ. 2, Београд, 449-455.

Ацовић 1988

Д. М. Ацовић, *Медаље Кнежевине и Краљевине Србије, Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца и Краљевине Југославије*, Београд (у рукопису).

Вејиновић 2012

С. Вејиновић, *Задужбинарство код Срба*, Београд Нови Сад, 263-265.

Вулетић 1999

А. Вулетић, Породичне везе јавних личности Србије у другој половини XIX века у мемоарским делима. У: *Перо и њовести – српско друштво у сећањима*, Београд, 163 - 171.

Јевремовић 1937

Ж. М. Јевремовић, *Музеји у Београду*, Београд, 3-24.

Јовановић 1928

С. Јовановић., *Читуља / Јован Авакумовић, Српски књижевни гласник*, Београд, 639 – 640.

Јовановић 1934

С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига прва, Београд.

Јовановић 1935

С. Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књига друга, Београд.

Јовановић Стоимировић 1987

М. Јовановић Стоимировић, *Силуете старије Београда*, књига 2, Београд.

Коларић 1991

М. Коларић, *Народни музеј у Београду 1844-1944. Крајњак историјати*, Музеолошке свеске 4, Народни музеј: Београд.

Крестић 2007

П. В. Крестић, Кнез и краљ Милан у мемоаристици, *Историјски часопис*, Књига LIV, 2007, Београд, 193-214.

Крестић 2010

П. В. Крестић, Авакумовић, Јован Ђ., *Српска енциклопедија*, Том I, књига 1, Нови Сад Београд, 33-34.

Мано-Зиси 1930

Ђ. Мано-Зиси, Средњовековна и историска збирка, Историско-уметнички музеј у 1929. години, *Годишњак СКА XXXVIII 1929*, 244-248.

Мано-Зиси 1965

Ђ. Мано-Зиси, Стодвасет година постојања и двадесет послератних година Народног музеја у Београду, *Годишњак рада Београда* књ. XI - XII, Београд, 343 - 360.

Марић-Јеринић, Мухић 2008

М. Марић-Јеринић, Т. Мухић, Одличја Архимандрита Нићифора Дучића - реконструкција завештања, *Нумизмаичар* 26/27, Београд, 421-452.

Марић-Јеринић 2012

М. Марић-Јеринић, Сва одликовања Миленка Веснића, *Нумизмаичар* 30, Београд, 265-307.

Марић-Јеринић 2013

М. Марић-Јеринић, Госпођа Веснић и њена одликовања у Народном музеју, *Нумизмаичар* 31, Београд, 293-302.

Марић-Јеринић 2014

М. Марић-Јеринић, Одличја ђенерала Јована Мишковића, *Нумизмаичар* 32, Београд, 193-227.

Moritsch 1973

A. Moritsch, Avakumović Jovan, *Biographisches lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Band I, München, 114-115.

Николић 1971

Д. Николић, *Наша одликовања до 1941 Из колекције Војног музеја у Београду*, Београд.

Nikolić 1974

D. Nikolić, Razvoj domaćih odlikovanja i osnovni principi njihove muzeološke obrade i ekspozicije, *Obrada i zaštita istorijskih zbirki u Muzejima Osnovni principi*, Beograd, 25-40.

Петковић 1930

В. Р. Петковић, Историско-уметнички музеј у 1929. години, *Годишњак СКА XXXVIII 1929*, 231-250.

Пилетић 1987

М. Пилетић, *Одликовања југословенских народа XIX и прве половине XX века (до 1941)* из Збирке Војног музеја у Београду, Београд.

Попов 2004

Ч. Попов, Авакумовић, Јован Ђ., *Српски биографски речник 1 А-Б*, Нови Сад, 43-45.

Поповић 1994

В. Поповић, Народни музеј у Београду 1844-1994, Београд.

Пржић 1928

И. А. Пржић, Некролог / Јован Ђ. Авакумовић (1841-1928), *Архив за правне и друштвене науке*, Београд, 153-154.

Рајић 1999

С. Рајић, Мемоари српских либерала, У: *Перо и новест* – српско друштво у сећањима, Београд, 81-103.

Тимотијевић 2012

М. Тимотијевић, *Таковски усџанак – српске цветице / О јавном заједничком сећању и заборављању у симболичкој полијитици званичне рејрезијитивне културе*, Београд, 214-227.

Сар, Мухић 2009

Р. Сар, Т. Мухић, *Одликовања Србије и Југославије Од 1859. до 1941*, Wien.

Чубрић 2009

Љ. Чубрић, Постава Историјског одељења у Музеју кнеза Павла, у: *Музеј кнеза Павла*, Београд, 194-202.

Шематизам 1895

Шематизам одликованих лица у Краљевини Србији од 1865. до краја 1894. године, Београд.

Шематизам 1900

Шематизам одликованих лица нашим и страним орденима у Краљевини Србији од 1895. до краја 1899. године, Београд.

Werlich 1974

R. Werlich, *Orders and Decorations of all Nations*, Washington.

MARIJA MARIĆ JERINIĆ
National Museum in Belgrade

THE DECORATIONS OF JOVAN AVAKUMOVIĆ IN THE NATIONAL MUSEUM

SUMMARY

The legacy of personal items and decorations of Jovan Đ. Avakumović (1841-1928), lawyer, politician and member of the Serbian Royal Academy, was bequeathed in 1930 to the Art History Museum that existed at the time. Today, the decorations from the legacy are in the Phaleristic Collection of the National Museum in Belgrade, while his personal items, since 1966, have been kept in the History Museum of Serbia. The study and publication of the decorations of Jovan Avakumović are part of earlier commenced efforts to museologically examine, systematise, and document the material in the Phaleristic Collection of the National Museum in Belgrade in the context of phaleristic typology and historiography and, as such, to make it accessible to experts and researchers.

Soon after the death of Avakumović, with the foundation set up in the Serbian Royal Academy and the reception of the legacy in the National Museum, a place was allocated to commemorate the significance of his role in society within the highest institutions of state. As soon as his possessions arrived in the Museum, they were exhibited in the display of the history collection. Research, undertaken to establish whether Avakumović's legacy was on display in the years that followed, has not produced any affirmative results. After the II World War, societal changes and the new cultural policy line were the reason why exhibiting artefacts belonging to the more recent national history was no longer in focus. The need to establish what happened to his personal items and decorations later arose from the intention to explain the current state of the legacy. The archive documents of the National Museum contain statements about the threat to the exhibits in the wake of the April 1941 bombing, when the windows and showcases had been shattered from the detonations and certain items had vanished. Besides other personal gold valuables, even though the disappearance of his Order of the Takovo Cross, 1st Class had not been registered, most probably that is what had actually happened, at the time. The phaleristic portion of the legacy, has been systematised in eleven, chronologically arranged catalogue units, essentially for its presentation and protection. Despite the loss that was established, undeniably, the decorations and documents that have been preserved still represent authentic historical artefacts. With their structure and in the context of well-known historiographic facts, Avakumović's decorations show the significance of his role in the history of Serbia.

NUMIZMATIČAR

NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE

ISSN 0350-9397

№. 35 • BELGRADE • 2017